

[*İslam Hukuku*]

BİRGİVÎ'NİN 'RİSALE-İ BİRGİVÎ' ADLI ESERİ ÜZERİNE İNCELEMELER

Halis DEMİR*

ÖZET

Muhammed b. Pir Ali el-Birgîvî (929/1523)'de Balıkesir'de doğmuştur. Babasından Arapça ile mantık ilimlerini okumuş ve hıfzını tamamlamıştır. Sonra İstanbul'da çeşitli medreselerde okumuş, müderrislik ünvanı kazanmıştır, (981/1573)'de vefat etmiştir. Kabri Birgîvî'dedir. Türkçe olarak kaleme aldığı Vasiyyetnâme diye meşhur olan Risâle-i Birgîvî bir ilmihal niteliğindedir. Eserde itikâd, ibadet, siyer ve ahlâk konuları vecîz bir dille anlatılmıştır. Eserin yazma, matbu nüshaları ve latinize halinde tercümelemi vardır. Risalede vasiyet kelimesi çokça geçtiği ve iki alt başlık vasiyet ismini taşıdığı için eser vasiyetname ismiyle şöhret bulmuştur. Tanımlar kısa, ezbere müsait şekilde sade, teknik bilgilerden uzak, kısa örnekler verilerek kaydedilmiştir. Ahlak bahislerinde de nasihat şeklindeki cümleler geçmektedir. Fıkıh kitaplarının kerahiye bölümündeki bazı konular vasiyet şeklinde üçüncü şahıslara hitab edilerek yazılmıştır. Ayrıca, doğrudan tarikat ehl-i muhatap alınarak nafil ibadetler ve diğer tarikat erkân ve adabı anlatılmaktadır. Burada bir taraftan kabrin sadeliği vb. muhtemelen dönemin bid'at ve

* Doç. Dr.; Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi; [e-posta: halisdemir@cumhuriyet.edu.tr].

+ *Teşekkür:* İtina ve titizlik gerektiren bu çalışmada birçok dostumun ve arkadaşımın yardımını dua ve minnetle anıyorum. Doç. Dr. Mehmet Özkan, beni bu risaleden haberdar ederek, bir metin haline gelmesi konusunda tavsiyeleriyle rehberlik etti. İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni Necdet Aydoğdu tertip ve arapça imlanın son halini vermeme yardımcı oldu. İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni Kemal Çatılı arapça metinleri yazdı. Doç. Dr. Yusuf Yıldırım ve Araştırma görevlisi Alper Ay Osmanlıca sözlük ve dil incelikleri konusunda noksanlarımı tamamladı. Öğrencim Talat Alp Bayraktutan metnin düzenlenmesinde teknik yardım etti. Ve nihayet ismini bilmediğim hakemler özenli bir şekilde metni okuyarak yapıcı uyarı ve ikazlarıyla metnin olgunlaşmasına imkân sağladılar.

hurafelerine karşı uyarılmaktadır. Vasiyyetname, Osmanlı döneminde nazım ve nesir tarzında yazılan ilmihallerden birisidir. Bu çalışmada kıymetli bir eser olan Risale-i Birgivî ilim âlemine kazandırılmak ve kolay ulaşılabilir olması için aslına sadık kalınarak latinize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risale, el-Birgivî, İlmihal, İtikat, Ahlak, İbadet

ABSTRACT

The Reviews on Birgivi's Book Titled 'Risale-i Birgivi'

Muhammad b. Pir Ali Birgivi was born in Balıkesir in AH. 929/CE.1523. He studied Arabic and logic sciences from his father and achieved to be a hafız. After that, he studied in Istanbul from different scholars and became a scholar. He died in AH. 981/CE. 1573. His grave is in Birgi. Risâle-i Birgivi (Pamphlet of Birgivi). Which is famous as Vasiyyetnâme (Testament) and written in Turkish, is a catechism. In this work, it is explained issues which are related with belief, prayer, siyar, and morality in a concise manner. There are manuscripts, printed and transliteration into Latin alphabet versions of the work. The Pamphlet had a reputation as a testamentary work because the testamentary word was passed a lot and the two subheadings carried the testamentary name. Definitions are short, simple for the memorisation, away from technical information, short examples are recorded. In the moral issues, there are sentences in the form of advice. Some of the topics in the chapter of kerahiye in the books of Fiqh are written in the form of a will to third parties. In addition, by taking into the consideration of a person from an order (tarikath), it explains the extra worships and manners of orders. In this section, he warns against the bid'ah/innovations and superstitions such as unvarnished graves which were probably done in that period. Vasiyyetname is one of the catechism which is written in the form of poetry and prose in the time of Ottoman period. In this article, it was tried to bring into consideration of scholars for the Risale-i Birgivi and make it to be easily accessible for people through transliteration of it into Latin alphabet.

Keywords: Pamphlet, Birgivi, catechism, belief, Morality, Worship.

Giriş

Muhammed b. Pir Ali Birgivi'nin baba adı Pîr Ali, anne adı Meryem'dir. 10 Cemaziyelevvel 929'da/27 Mart 1523 Balıkesir'de doğmuştur. Babası, Balıkesir'de müderrislik yapmış faziletli bir kişidir¹. Babasından Arapça ve mantık ilimlerini okumuş ve hıfzını ondatamamlamıştır. Sonra İstanbul'a giderek çeşitli medreselerde okumuş, müderrislik payesi kazanmıştır.² Edirne'de bir müddet kassâmlık vazifesi yapmış, sonra İstanbul'a gelerek Bayramiyye tarikatı şeyhlerinden Abdullah Karamânî (Akşehrî)'ye intisab edip, zühd ve takva yoluna süluk etmiştir.³ Şeyhinin telkini ile tedris hayatına dönmüş, halka vaaz ve nasihate devam etmiştir.⁴ Müridlik devresinin ne kadar sürdüğünü bilinmemektedir. Eserlerinde kendi şeyhinden veya intisabından bahsetmemiştir. Bid'atler konusunda hassas olması dolayısıyla, müesseseleşmiş şekli, teferruatlı hale gelmiş adab ve erkânıyla tarikatlara sıcak bakmadığı düşünülebilir. En meşhur kitaplarından birinin adı et-Tarikatu'l-Muhammediyye" olması bunun delilidir. Tasavvuf düşmanı da kabul edilemez. Eserlerinde tasavvuf ahlakına geniş bir şekilde yer vermiştir. Sufi müelliflerin terminolojisini kullanmış, ahlaki tezkiye konusunda aynı usulleri anlatmıştır.⁵ Tasavvufun pratiğini kabul edip, nazari ve felsefi yönüne iltifat etmemiştir. İbn Arabî tipi Vahdet-i Vücut'çu tasavvuf anlayışına karşı olmuştur. Bu haliyle, İbn Teymiyye(Ö. 729/ 1328) anlayışının bir takipçisi sayılabilir.⁶ "Dönemin katı şeriatçısı, koyu bir tasavvuf ve tarikat düşmanı"⁷ değerlendirmesinin yanında "Aslında Birgivi Ehl-i Sünnet anlayışın-

¹ Emrullah Yüksel, "*Birgivi*", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1992, VI, 191-192; Mehmet Özkan, "Osmanlıca Metinlerde İslâm Hukuku Motifleri: "Fetâvâ-yı Birgivi" Örneği", *BUIFD*, Balıkesir 2015, cilt:1, sayı:1, s. 81.

² Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Yay., İstanbul 1992, s. 30.

³ Ramazan Ayvalı, "İmam Birgivi'nin İlmî", *İmam Birgivi Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 24; Huriye Martı, *Birgivi Mehmed Efendi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2011 Ankara, 2011, s. 44.

⁴ Ahmet Turan Arslan, "İmam Birgivi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İmam Birgivi Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994 Ankara, s. 18.

⁵ Mehmet Demirci, "Birgivi ve Tasavvuf", *İmam Birgivi Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 62.

⁶ Demirci, s. 65.

⁷ Demirci, s. 60.

daki tasavvuf karşı değildir. O sufi görünüp de, bu işin ehli olmayanlara hücum eder,⁸ ifadesi de kullanılmaktadır.

Yaşadığı devrin aktüel meseleleri hakkında yazmıştır. Devlet adamı, muhtesib, camii görevlisi, kısaca cemiyetteki her zümrenin davranışlarında gördüğü noksanlıklara karşı çıkmış, onları va'z ve kitaplarında tenkit etmiştir.⁹ Birgi'de tedriz, tedvin ve irşad faaliyetlerine devam etmiştir. İstanbul'a yaptığı bir seyahati esnasında hastalanarak 24 Cemaziyelevvel 981 Pazartesi/21 Eylül 1573) günü yolda vefat etmiştir. Kabri Birgi'dedir.¹⁰ Döneminde yaygın olmasına rağmen hiçbir eserini devlet büyüklerine ithaf etmemiştir. El-Birgîvî ehil olmayanlara ilmî ve idâri rütbeler verilmesi ve bid'at ve hurafelere karşı çıkmasıyla da meşhur olmuştur.¹¹ Eserlerini kaleme alırken pratik değer taşıma amacını ön planda tutmuş, bazı eserlerini Türkçe yazmıştır. Daha çok *Vasiyyetnâme* diye bilinen *Risâle-i Birgîvî* Türkçe kaleme aldığı eserlerindedir.¹²

İmam Birgîvî, Arap dili, ahlâk-tasavvuf, fıkıh, akaid, tefsir, hadis ve diğer sahalarda Arapça ve Türkçe olmak üzere altmışa yakın eseri yazmıştır. Bu eserlerden bazılarının Birgîvî'ye ait olmadığı halde ona nisbet edildiği ifade edilmektedir.¹³ Eserlerinden bazıları alanlarına göre şöyle sıralanabilir.¹⁴

Arap Dili alanındaki çalışmaları: Şerhu Lügati Ferišteoğlu, el-'Avâmil, İzhârü'l-Esrâr, İm'â-nü'l-Enzâr, Kifâyetü'l-Mübtedî, İmtihânü'l-Ezkiyâ, Şerhu'l-Emsile,

⁸ Demirci, s. 60.

⁹ Arslan, *İmam Birgîvî Hayatı*, Sempozyum, s. 20.

¹⁰ Yüksel, Birgîvî, *DİA*, VI, s. 191-192.

¹¹ Süleyman Toprak, "İmam Birgîvî ve Bidatlere Karşı Tutumu", *İmam Birgîvî Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994 Ankara, s. 67-69.

¹² Yüksel, Birgîvî, *DİA*, VI, 193.

¹³ Arslan, *İmam Birgîvî Hayatı*, Sempozyum, s. 22.

¹⁴ Eserleriyle ilgili bkz. İsmayıl Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşabiri*, (haz., Mehmet Sarı- Ahmet Kahraman), Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir 1999, s.6-7; Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, Süleymaniye Kütüphanesi Yayınları, M.E. Basımevi, İstanbul 1966; Yüksel, Birgîvî, *DİA*, VI, 193-194; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2014, s. 119-120; Emrullah Yüksel, *Mehmet Birgîvî'nin Dinî ve SİYASİ Görüşleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s.42-59; Arslan, *İmam Birgîvî Hayatı- Eserleri*, s. 77-130; Huriye Martı, *Birgîvî Mehmet Efendi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 68-120; Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sayı: 5, İstanbul 2005, s. 305-306; Özkan, *Osmanlıca Metinlerde İslâm Hukuku Motifleri*, s. 83.

Risale fı's-Sarf; el-Emsiletü'l-Fazliyye, Şerhu'l-Emsileti'l-Fazliyye, Ta'likât ale'l-İmtihân, Ta'likât ale'l-Fevâidi'z-Ziyâiyye.

Ahlâk ve Tasavvuf alanındaki çalışmaları: *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Abmediyye*, *Cilâ'ül-Kulüb*, *el-Kavlü'l-Vasât beyne'l-İfrât ve't-Tefrât*, *Risâle fı'z-Zikri'l-Cebrî*, *Risâle fı Medhi's-Sultâni'l-Âdil ve Zemmi's-Sultâni'z-Zâlim*, *Tafdîlü'l-Ganiyyi'ş-Şakir alâ Fakîri's-Sâbir*, *Mihakku'l-Mutasavvifîn ve'l-Müntesibîn*.

Hadis alanındaki çalışmaları: *Risâle fı Usûli'l-Hadıs*, *Şerhu'l-Ebâdîsi'l-Erbain*, *Kitâbü'l-İmân ve Kitâbü'l-İstihşân*.

Kur'an ilimleri alanındaki çalışmaları: *Tefsîru Sûreti'l-Bakara*, *ed-Dürri'l-Yetîm fı't-Tevvîd*, *Risâle fı Beyâni Rusûmi'l-Mesâbihil-Osmâniyyeti's-Sitte*.

Akâid alanındaki çalışmaları: *Vasiyetnâme (Risâle-i Birgivi)*, *er-Risâletü'l-İtikâdiyye*, *Şerhü Amentü*, *Risâletü't-Tevhîd*, *Abvâlü Etfâli'l-Müslimîn*.

İslâm Hukuku alanındaki çalışmaları: İnkâzü'l-Hâlikîn, Hâşiyetü İnkazî'l-Hâlikîn, İnkazü'l-Hâlikîn Tercümesi (Risâle fı Âdem-i Cevâzi'l-Ücre ale'l-Karâe), *İkazü'n-Nâimîn ve İfbâmü'l-Kasrîn*, *Hâşiyetü İkazî'n-Nâimîn*, *Zubrül-müte'ebhîlîn ve'n-nisâ' fı ta'rîfi'l-athâr ve'd-dimâ'*, *es-Seyfû's-sârim fı 'ademi cevâzi vakfi'l-menkûl ve'd-derâhim*, *Risâle fı'l-Musâfaba*, *Mu'addilü's-salât*, *Risâle fı sücûdi's-sebu*, *Risâle fı Arâzi'l-uşriyye ve'l-barâciyye*, *Ferâiz Risâlesi ve Şerhi*, *Hâşiyetü'l-İzâh ve'l-İslâh*, *Ta'likât ale'l-İnâye*, *Fetvâlar*.

Vasiyetnâme diye meşhur olan *Risâle-i Birgivi*¹⁵ bir ilmihal olarak da ifade edilmektedir. Kısaca Fıkıh edebiyatının bir türü olarak ilmihallerde bahsetmek bu

¹⁵ Vasiyet hukuki bir kavramdır. Devlet adamları ve tarikat erbabı arasında vasiyet etme geleneği vardır. Vasiyet hakkında bkz. Hüseyin Kayapınar, "Vasiyet", <https://sorularlailslamiyet.com/kaynak/vasiyet>, erişim 18.12.2017; Bazı vasiyetler için bkz. Hüseyin Algül, "Osman Gazi'nin Oğlu Orhan Gazi'ye Vasiyet ve Nasihatlarına Kuruluş Devri Osmanlı Devlet Felsefesi Açısından Bir Bakış", *İslâmî Araştırmalar*, Ankara 1999, cilt: XII, sayı: 3-4, s. 263-268; Nilüfer Ateş-Asım Yediyıldız, "Erzurumlu Kadızâde Efendi'nin Vasiyetnamesine Tahlilî Bir Bakış", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2007, cilt: XVI, sayı: 2, s. 309-326; Seyit Bahçivan, "Şeyhülislam İbn Kemalpaşa'nın Vasiyetnâmesi", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, Konya 2001, cilt: I, sayı: 2, s. 209-214; Powers, David S. "İslâm'ın İlk Döneminde Vasiyetler", (ter., Halit Özkan), *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2004, cilt: II, sayı: 1, s. 105-125; Nevin Gümüş, "İsmail Hakkı Bursevî'nin Vasiyet-nâme'si", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, cilt: IX, sayı: 1, s. 23-76; Mustafa Uzunpostalcı, "Şeyh Sadreddin Konevî'nin Vasiyeti", *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, Konya 1989, sayı: 4, s. 37-44.

eserin bu alandaki yeri ve önemini anlamak bakımından yerinde olacaktır. Bir fıkıh edebiyatı olarak ilmihaller her Müslümanın günlük İslami hayatını sürdürmesi için bilmesi gereken fıkıh, itikat, ahlak ve siyer-i nebî konularının sade bir şekilde yazıldığı eserlerdir. Arapça veya Türkçe yazılan¹⁶ bazı ilmihal müellifleri ve eserleri şunlardır: Sedüddin el-Kâşgarî (ö. 705/1305): *Münyetü'l-musallî*,¹⁷ Şeyh Şerif Hâce (ö.713/1313): *Muinü'l-mürîd*,¹⁸ Lutfullah en-Nesefî (ö.750/1343): *Fıkhu'l-Keydânî*, Tâhir b. İslâm b. Kâsım el-Harezmi (ö. 771/1369): *Cevâbiru'l-fıkıh fi'l-ibâdât*, Mustafa Karamânî (ö. 809/1406): *et-Tavdîh şerhü'l-mukaddimeti Ebî'l-Leyl*,¹⁹ Kutbeddin Muhammed İznîkî (ö. 821/1418): *Mukaddime*,²⁰ Molla Fenârî (ö. 834/1431): *Risâletü's-salâtiyye*, İbn Melekzâde (ö. 854/1450): *Şerhu Tuhfetü'l-mülûk*, Abdurrahman b. Yusuf Aksarâyî (ö. 854/1450): *İmâdü'l-islâm fî tercemet-i Umdeti'l-islam fî erkânî'l-hams'*, Hasan b. Ali el-Hanefî: *er-Risâle fi'l-fıkıh alâ mezhebi Ebî Hanîfe*, İbnü'l-Hümmam es-Sivâsî (ö. 861/1475): *Zâdü'l-fakîr fi'l-furû*, Mevlâ Şükrullah el-Amâsî (ö. 864/1460): *Menbecü'r-reşâd*,²¹ Kutbeddinzâde (ö. 885/1480): *el-İkdu's-semîn ve'l-akdü'l-yemîn*,²² İbrahim Halebî (ö. 956/1549): *Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi münyeti'l-musallî*, Lütü Paşa (ö. 971/1563): *Zübdetü'l-mesâil fi'l-i'tikâd ve'l-ibâdât*, Muhammed b. Pir Ali el-Birgivi (ö. 981/1573): *Vasiyyetname*, Kadızâde Mehmed Efendi: *Risâle-i Kadızâde*,²³ Şürünbülâlî (ö. 1069/1659): *Nûru'l-îzâh ve Necâtü'l-ervâh*, el-Kefevî (ö. 1095/1684): *Tuhfetü's-şahân*, Vecdi Ahmed Efendi (ö. 1070/1660): *Zübdetü'l-kelâm fî mâ yabtâcu ileyhi'l-hâssı ve'l-*

¹⁶ Ayrıntılı için bkz., Hatice Kelpetin, “İlmihal”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000; XXII, 139-141; Adnan Memduhoğlu, “İlmihal Edebiyatının Tarihi Serencamı”, *EKEV Akademi Dergisi*, Bahar 2016, yıl: 20, sayı: 66 ss.21-49.

¹⁷ Mehmet Özkan, “Osmanlı’da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve “Risâle-i Kadızâde” Adlı Çalışması”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2016 Konya, sayı: 27, s. 555.

¹⁸ Şeyh Şerif Hâce, *Muinü'l-mürîd* (Transkripsiyonlu metin-dizin-tpkıbasım), (nşr., Ali Fehmi Karamanlioğlu), İstanbul 2006; ss. 11-40.

¹⁹ Mediha Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Kitapları Çerçevesinde İlmihallerin Fıkıhî Yönden Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul 2009, s. 56.

²⁰ Mustafa Baktır, *Anadolu’da Yazılan İlk Türkçe İlmihal Kitaplarından İznîkî’nin Mukaddimesi*, Uluslararası İznîk Sempozyumu-2005, s. 434 vd.

²¹ Aynacı, s. 56.

²² Aynacı, s. 65.

²³ Özkan, *Osmanlı’da İlmihal Geleneği*, s. 555.

âm, Ahmed b. Muhammed el-Akhisârî (ö. 1041/1632): İlmihal, Muhammed Rûhi Efendi (ö. 1100/1688): *Hediyetü'l-mü'minîne'l-kiram fî beyâni şerâiti'l-İslâm*²⁴, *Mûlahhas İlmihal* ve *Mufasssal İlmihal*, *Cevâbiru'l-İslam* ve *Mızraklı İlmihal* gibi anonim eserler, Muhammed Arif b. Muhammed Kadızâde (ö. 1173/1759): *İlmihal*²⁵, İbrahim İbn Muhammed Babadâği: *Halebî Tercümesi*, Karadavudzade Mehmed Efendi (ö. 1170/1756): *Şerb-i Delâilü'l-bayrât*²⁶. İlmihal ismi ilk kez “*Mızraklı İlmihal*”de kullanılmıştır.²⁷ İlk Türkçe ilmihal, Şerâit-i İslam'dır. Ahî Evrân'ın (ö. 659/1262) *Menâhic-i Seyfî*si ilk ilmihallerdendir.²⁸ Osmanlı döneminde nazım²⁹ ve nesir tarzında yazılan ilmihal çalışmaları cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.³⁰ Ömer Nasuhi Bilmen'in (ö. 1971)³¹ ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın ilmihalleri günümüz ilmihallerine örnek verilebilir.³²

Risale-i Birgivi'nin matbu ve yazma nüshaları kütüphane tasnifinde ahlak, fıkıh, kelam gibi çeşitli başlıkları altında yer almaktadır. Çünkü eserde itikâd, ibadet, siyer ve ahlâk konuları vecîz bir dille anlatılmıştır. Eserden halk, ilmî, idarî ve askerî çevrelerarsırlarca yararlanmışlardır.³³

²⁴Bkz. Hatice Kelpetin Arpaguş, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihi Geçmişi ve Fonksiyonu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2002/1, sayı: 22, s. 32.

²⁵Bünyamin Çalık, *Kadızâde Muhammed Arif Efendi'nin “Burbânu'l-Fetâvâ” Adlı Eserinin Fetvâ Açısından Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi) Erzurum 2012, s. 111.

²⁶İlmihaller için bkz. Aynacı, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Kitapları*, 52; Kelpetin, *Bir Telif Türü Olarak İlmihal*, 32 vd.

²⁷Bkz. Kelpetin, “İlmihal” DİA, İstanbul 2000, XXII, 140.; Bkz. Sadettin Merdin, *Mızraklı İlmihal'in İtikadî Açısından Tablîli*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,) Bursa 1999, ss. 1-11.

²⁸Ahmet Aydın, “Manzum Fıkıh Metinleri II”, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 2017, sayı: 27, s. 77; Bkz. Recep Cici, “Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, cilt: 3, sayı: 5, s. 241.

²⁹Bkz. Harun Kırkıl, “Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları İle Son Döneme Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmet Rifat Bey ve Manzum İlmihali”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2006, sayı: 7, s. 14.

³⁰Bkz. Kelpetin, *Bir Telif Türü Olarak İlmihal*, 36-40; Özkan, *Osmanlı'da İlmihal Geleneği*, s. 553-574.

³¹Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul ts.

³²Hayreddin Karaman ve dğr., *İlmihal*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1999.

³³Bkz. Emrullah Yüksel, “Müslüman Türk Âlimi Olarak İmam Birgivi'nin Osmanlı Döneminde ve Günümüz Türkiye'sinde Yeri”, *İmam Birgivi Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994 Ankara, s. 32.

Vasiyyetnâme 1562-1563'te yazılmıştır.³⁴ İlk baskısı 1802'de *Pirgüli Kitabı* adıyla Kazan Üniversitesi Matbaası'nda, İstanbul'da ilk baskısı ise 1218 (1803) yılında yapılmıştır.³⁵ Osmanlı dönemine ait tesbit edilen son baskı tarihi 1314'tür (1896-97). Eserin Cumhuriyet döneminde de baskısı yapılmıştır. *Vasiyyetnâme* ve Şerhleri üzerine yapılan bazı çalışmalar şunlardır: Halil İbrahim Haksever, *Vasiyyetnâme (Dil Özellikleri-Metin-Sözlük)* (yüksek lisans tezi, 1989, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); *Birgivi Vasiyyetnâmesi* (haz. M. Şevket Eygi- A. Ersin Yücel, İstanbul 1992); Metin Kocakaya, *Risâle-i İmam Birgivi'de Sentaks Çalışması* (yüksek lisans tezi, 1997, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Musa Duman, *Vasiyyetnâme (Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım)* (İstanbul 2000); Sezer Özyaşamış Şakar, *Birgivi Muhammed Efendi'nin Manzum Vasiyyetnâmesi (Eleştirili Metin-Dil İncelemesi-Sözlük)* (doktora tezi, 2005, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Abdurrahman Kaya, *Şeyh Aliyyü's-Sadrî el-Konevî, Birgivi'nin Vasiyet-Nâmesinin Şerhi (1^b-49^b): Giriş-Tenkitli Metin-Dizin* (yüksek lisans tezi, 2005, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü); Songül Tanboğa, *Birgivi'nin 'Vasiyyetnâme' Adlı Eseri Üzerine Bir Gramer, Metin ve İndeks Çalışması* (yüksek lisans tezi, 2006, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Mehmet Mustafa Karaca, *Yahya Efendi'nin Vasiyetname-i Birgili Manzumesi (metin-inceleme-indeks)* (yüksek lisans tezi, 2008, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).³⁶

Vasiyyetname üzerinde farklı değerlendirme yapılmaktadır. Mesela Sofuoğlu'na göre "İmam Birgivi'nin "vasiyyetname" adını taşıyan eseri Müslüman-Türk toplumlarının dini, kültür ve sosyal hayatında önemli bir yer işgal eder."³⁷ Yine O'na göre "gerek inançla ilgili ve gerekse fıkhi birer hüküm olarak ortaya koyduğu birçok konuda tartışılması gereken birçok ifade vardır."³⁸

³⁴ Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 295, vr. 119b-135a.

³⁵ Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 534.

³⁶ Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi Hayatı, Eserleri*, s. 85; M. Cemal Sofuoğlu, "Birgivi'nin 'Vasiyyetnâmesi' Üzerine Bazı Düşünceler", *İmam Birgivi Sempozyumu*, (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994 Ankara, s. 73-77.

³⁷ M. Cemal Sofuoğlu, "Birgivi'nin Vasiyyetnamesi Üzerine Bazı düşünceler", *İmam Birgivi Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994 Ankara, s.73.

³⁸ Sofuoğlu, s. 73.

“İmam Birgivi'nin vasiyetnamesinin Müslüman-Türk toplumu üzerinde hem müsbet hem de menfi tesirleri olmuştur. Eserin Türkçe yazılmış olması dil birliğinin sağlanmasında büyük rol oynamıştır.(...) Onu İslam İlimlerinin her birinde otorite olarak kabul etmekten ziyade bir dilci olarak görmek daha isabetli olsa gerektir.”³⁹

Benzeri bir değerlendirme müellifin eserlerinden olan Tarikat-ı Muhammediyye için Osman Karadeniz tarafından yapılmıştır. Karadeniz'e göre, Birgivi'nin böyle net olmayan ve herkesin tefrikinde zorluk çekeceği konularda katı bir yol izlemesi Tarikat-ı Muhammediyye ile telifi güç bir husustur. Bu şüphesiz onun inanç ve bid'atlerle ilgili konularda çok hassas olduğunu gösterir. Ancak ibadetler konusunda bu kadar katı ve aşırı bir yol takip etmemesi yanında dikkat çekicidir.⁴⁰

Vasiyetname'ye müellif dua ile başlamaktadır. Duanın arkasından müellif ismini kaydederek⁴¹ faydası umumi olsun diye Türkçe (Türkiye) bir eser yazdığını kaydetmektedir.⁴² Kelamî bahisler ve sahabenin adaletini anlattıktan sonra Mezhebin gerekliliğini beyanla fıkha, mükellefin fiillerinin beyanına geçmektedir. Tanımlar kısa, sade, teknik bilgilerden uzak ve örnekler verilerek kaydedilmiştir. Vasiyet ifadeleriyle başlayan bahislerde daha sıcak, samimi, kucaklayıcı ve nasihat şeklinde cümleler geçmektedir. Bazı konular “vasiyyet”i ifadeleriyle desteklenerek üçüncü şahıslara hitaben yazılmıştır.⁴³ Müellif elfâz-ı küfür bahsine geniş yer vermiştir. Sonra namaz, nafîle ibadetler, diğer tarikat erkân ve adabıyla alakalı müridlerine tavsiyelerde bulunmaktadır. Arkasından müritlerine vefatı halinde teşhiz ve tekfinine yönelik yapmalarını istediği hizmetleri anlatmaktadır. Burada kabrin sadeliği gibi muhtemelen dönemde yaygın olan bazı bid'at ve hurafelerin benzerinikendisine de yapmamaları

³⁹ Sofuoğlu, s. 77.

⁴⁰ Örnekler için bkz. Osman Karadeniz, “Tarikat-ı Muhammediyye”, *İmam Birgivi Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994 Ankara, s. 120-123.

⁴¹ Risalede müellifin ismi birkaç defa geçmektedir. Bkz.,1, 69, 70.

⁴² Eserde yazdığı dili ifade için “Türkiye” kelimesinin geçmiş olması dikkate değerdir. Bkz. Risale-i Birgivi, s. 2.

⁴³ Birgivi “vasiyyetim” (iki -y- ile) kaydını risalede bazı yerlerde kullanmıştır. Bkz.,Risale-i Birgivi 2, 26, 31, 33, 38, 52, 58, 67, 68.

için müridler ikaz edilmektedir. Bid'at konusunda hassasiyeti olan Birgivîuskât-ı savm, ıskat-ı salat konusunda vasiyette bulunması dikkat çeken bir durumdur.⁴⁴ Bidât konusundaki yaklaşımları bazı müellifler tarafından değerlendirilmiştir: Her hususta Şeriattan inhirafı ve bid'atlere müsamaha göstermeyen Birgivî zamanındaki bazı tasavvuf erbabını da tenkid etmiştir.⁴⁵

Müellife göre bid'at; “Şeriat sahibinin ne kavlen ne filen ne sarahaten ve ne işareten izni yok iken dinde yeni bir şey icad etmektir.”⁴⁶ “İlim, ihlas ve takva sahibi olduğunda kendisinden bahseden herkesin ittifak ettiği Birgivî, toplum hayatında gördüğü bozuklukları “dinde sapma ve bid'atlere dalma” neticesinde ortaya çıktığına inanmaktadır. Bid'atlere karşı takındığı tavrı muhtelif eserlerinde başlıklar altında, müstakil risalelerinde ele almıştır.⁴⁷ Birgivî, bid'atleri tenkid ederken bunların sebepleri üzerinde de durur. Çünkü onun gayesi sadece tenkid etmek değil, fert ve toplumu doğruya sevk etmektir.⁴⁸ “Birgivî, imanla küfür arasındaki çizginin tesbitinde çok hassastır (...) Anladığı İslami İtikada uymayan görüşleri hemen küfürle nitelendirir ve sahiplerini tekfir eder. Halkın kendisi gibi manasını derinden düşünmediği ve küfre düşmek gibi bir endişe taşımadan söylediği bir takım sözleri ve davranışları küfür olarak niteler.”⁴⁹ Bu onun mizacının sertliği sebebiyledir ve belki de insanların aşırı duyarsızlıkları karşısında onları bir nevi cezalandırmadır. Çünkü Ehl-i Sünnetin tekfir konusundaki genel prensibi, küfrü açık olanı tekfir etmek, küfrü açık olmayana ise küfre nisbet etmemektir.”⁵⁰

Süleyman Toprak ve Birgivî hakkında diğer yazılanlar birlikte değerlendirildiğinde acele, keyfi ve kısmi yorumlardan öte eserlerinin tamamını ihtiva eden

⁴⁴ Konuyla ilgili tartışmaların merkezinde yer alan bir hadisin tahlili için bkz. Üzeyir Durmuş, “Hanefî Fıkıhında Maklûb Hadis Kullanımına Dair Bir Örnek: İskât Hadisi”, *KTÜİFD*, Güz 2016, cilt: 3, sayı: 2, ss. 75-88.

⁴⁵ Arslan, *İmam Birgivi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, Sempozyum, 21.

⁴⁶ Birgivi, *Tekmil-i Tercüme-i Tarikat-ı Muhammediyye*, Ali Rıza Efendi Matbaası, 1287, s.7.

⁴⁷ Süleyman Toprak, “İmam Birgivi ve Bid'atlere Karşı Tutumu”, *İmam Birgivi Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994 Ankara, s. 68.

⁴⁸ Toprak, s. 69.

⁴⁹ Toprak, s. 71.

⁵⁰ Toprak, s. 71-72.

bir inceleme sonucunda değerlendirme yapmanın daha sağlıklı olacağı anlaşılmaktadır.

Risale ile ilgili bazı değerlendirmeler yapalım: Müellif mezheplerin gerekliliği ve önemine dair bilgiler vermektedir. Burada mezheplerin farklı içtihatlarının sebeplerinden birisi olarak müçtehitlerin fitratlarının farklılığını ifade etmesi dikkatimizi çeken noktadır.⁵¹ Hanefî mezhebi bahsinde Ebû Hanife, Ebû Yusuf, İmam-ı Muhammed ve Züfer'in üstadları Ebû Hanife'ye kimi konularda muhalefetlerine rağmen içtihatlarının mezheb içerisinde değerlendirildiğine özellikle işaret eder. Bu şekilde mezhep içerisinde ihtilaf, tercih, çok seslilik ve akademi yapısı diye ifade edebileceğimiz hususlara değinmiş olmaktadır.⁵² Temas ettiği diğer mezhepler Malikî, Şafî, Hanbelî, Süfyan-ı Sevrî, Davud ez-Zahirî'nin mezhepleridir. Müellif burada "gayrileri" kaydıyla başka mezheplerin varlığını ve sahihliğini de kabul eder.⁵³ Müellif Hanefî mezhebine mensup olduğunu özellikle ifade etmektedir.⁵⁴ "Yazdığı eserlerin çok okunmasının ve üzerinde çok çalışmasının onun ilmi durumu için bir ölçü teşkil edeceğini söyleyebiliriz."⁵⁵ Mezhepler "konusunda geniş bilgi sahibi olmadığını söylemek hatalı olmasa gerek"⁵⁶

İtikadi konuların yer aldığı bu metinde müellif Ehl-i sünnet ve'l-cemaat kavramınavurgu yapmaktadır.⁵⁷ Ehl-i Sünnet ve cemaat kavramından kastettiği manayı şöyle izah etmektedir: "Resûlullah'ın ashâbı ve cemaatine itikâd ne üzerine oldular ise ben dahî ol itikâd üzerineyin." diye. ânların itikâdı buraya gelince zikrettiğimizdir ve hüküm eyleye ki ehl-i sünnet ve cemâat mezhebi hakdır. Gayrî mezhepler bâtıldır."⁵⁸

Müellif ahlak bahislerini işlerken fıkıhın bir konusu olan mürtedle alakalı konuya zira ibadet, muamelat ve ukubat bahsiyle doğrudan alakalıdır, temas

⁵¹ Bkz. Birgivi, s. 31.

⁵² Bkz. Birgivi, s. 31.

⁵³ Bkz. Birgivi, s. 32.

⁵⁴ Birgivi, s. 27, s. 33.

⁵⁵ Ayvalı, s. 26.

⁵⁶ Avni İlhan, "İmam Birgivi ve Tuhfetü'l-Müşterşidin", *İmam Birgivi Sempozyumu* (haz., Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1994 Ankara, s. 57.

⁵⁷ Birgivi, 14, 26, 27.

⁵⁸ Birgivi, s. 27.

etmek suretiyle çok yönlü bir âlim olmasının bir örneğini bize göstermiş olmaktadır.⁵⁹

Dikkatimizi çeken bir husus da Tanrı kelimesinin metinde çokça kullanılmasıdır.⁶⁰

Müellif bazı yerlerde kanaatini tevazuda bulunarak belirtmektedir. “Bu fakîrin anladığı oldur ki⁶¹ Bu kavli esahhı anlarız.⁶² Esahh budur ki⁶³ bu fakîrin anladığında⁶⁴ şeklindeki ifadelerden bu yaklaşım anlaşılmalıdır.

Birgivi itikat, ibadet ve muamelat konusunda nakledilen fetvalarda kaynak göstermemiştir.⁶⁵ Konuları izah ederken nadiren ayet veya hadisle istidlal cihetine yönelmektedir. Bunların bir örneği Yahya Aleyhisselam ile alakalıdır.⁶⁶ Müellif bir de Musa kıssasına atıfta bulunmaktadır.⁶⁷ Burada müellifin kıssadan kasd ettiği tam anlaşılammamıştır. Eser zaten muhtasar olarak tedvin edildiği için delillere yer vermemesi anlaşılabilir bir durumdur.

Risale’de Ihvan,⁶⁸ şakird,⁶⁹ gardaş⁷⁰ gibi yerine göre birlik, aidiyet ve yakınlık ifade eden kelimelerin kullanılmış olması dikkate değerdir.

Bu vasiyyetname’nin bize gösterdiği ilginç bir durum da şudur: Eserde bazı itikadî hususlar, bid’atler ve hurafeler üzerinde durulmaktadır. Israrla kaçınılması gerektiği bildirilen bu bid’atlar ve hurafeler bu günde bazı çevrelerde yaygın ve makbuldür. Bu haliyle olay trajik bir özellik taşımaktadır.⁷¹

⁵⁹ Bkz. Birgivi, s. 42.

⁶⁰ Risalenin bazı sayfalarında tanrı kelimesi geçmektedir. Bkz. Birgivi, 17, 18, 44,47, 48, 51

⁶¹ Bkz. Birgivi, s. 44, s. 54.

⁶² Birgivi, s. 48.

⁶³ Bkz. Birgivi, s. 48.

⁶⁴ Bkz. Birgivi, s. 48.

⁶⁵ Bkz. Birgivi, s. 50.

⁶⁶ Birgivi, s. 52.

⁶⁷ Bkz. Birgivi, s. 48.

⁶⁸ Risale’de ihvan kelimesi 58, 63, 64, 65 sayfalarda geçmektedir.

⁶⁹ Risale’de şakird kelimesi 31,58 sayfalarda geçmektedir.

⁷⁰ Risale’de gardaş kelimesi 1, 56 sayfalarda geçmektedir.

⁷¹ Bkz. Birgivi, s. 67.

İlk metnin sonunda bir ayet zikredilerek düşünme teklif edilmektedir.⁷²

Risale Matbaa-i Âmire'de h. 1280/1803'de müellif nüshası esas alınarak basılmıştır.⁷³ Vasiyetnameye fıkıh ağırlıklı bir bölüm zeyl başlığı altında ilave edilmiştir. Neden böyle bir ilaveye gerek görüldüğü müellif tarafından izah edilmemiştir. Zira ilk metnin ve ilave metnin yaklaşık olarak aynı cümleyle bitirildiği kayıttan doğrudan anlaşılmaktadır. İlave metinde taharet, abdest, gusül, namaz, hayız, nifas ve diğer özel haller, bazı zikirler namazda yaygın okunan bazı dualar ve sureler yazılmıştır. Vasiyetname "Tasnifi Allah Teâlâ'nın yardımıyla yaklaşık olarak bitmiştir." kaydıyla 68. sayfada bitmektedir. Arkasından "Zeyl-i vesayâ" başlığı ile abdest, gusül, namaz, kadınların özel halleriyle ilgili hükümler yer almaktadır. Bu bölüm de "tasnifi Allah Teâlâ'nın yardımıyla yaklaşık 970 yılında bitmiştir."⁷⁴ şeklinde bitmektedir. Hicri 970 kaydı yer almıştır.⁷⁵

Latinizesini yaptığımız bu nüsha kütüphane kaydında "el-Birgivi, Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali, Vasiyetname/İstanbul: (y.y.) 1218. s.86. Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, no. 002051." şeklinde geçmektedir. Osmanlıcadır, matbudur. 86 sayfadır. Her sayfa 15 satırdan oluşmaktadır. Bu metnin latinize edilmesinde transkripsiyon kuralları esas alınmamıştır. Müellifin başlıkları genel olarak korumak şartıyla bazı başlıklar istifade kolaylığı sağlaması için tarafımızdan eklenmiştir. Vasiyetnameyi latinize etmemizin en önemli sebebi Türkçe yazılmış olan bu metni aslına yakın bir şekilde okuyucunun ilgisine sunmaktır. Bugün kullanılmayan bazı Arapça, Türkçe, Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları ve metinde geçen duaların tercüme dipnotta verilmiştir. Örnek kabilinden karşılaştırıldığımız Vasiyetname'nin Kadızade şerhi Bedir Yayınevi tarafından okuyucuya sunulmuştur.⁷⁶ Baskıda itina gösterildiği anlaşılan bu çalışmayı Birgivi'nin kullandığı Türkçe'nin fark edilmesi için metnin birebir takip ettik, bazı farklılıkları dipnotta belirttik. Karşılaştığımız metinde müter-

⁷² Bkz. Birgivi, s. 68.

⁷³ Risale-i Birgivi, s. 86.

⁷⁴ Tasnifi Allah Teâlâ'nın yardımıyla yaklaşık 970 yılında bitmiştir.

⁷⁵ Birgivi, s. 86.

⁷⁶ Eserin tercüme edilen bir başka şerhi şudur: *Vasiyetname-i İmamı Birgivi, Şerhi Niyazi ala Şerhü'l-Birgivi li'l-Kunevi*, haz. El-Hac Muzaffer Ozak, Engin Kitabevi, İstanbul ts.

cimin izahları metni daha anlaşılır hale getirmiştir. Asıl metnin parantez içinde verildiği bu çalışmada metin, şerh ve müretcimnin iktibasları bir birine karıştığı olmuştur. Maalesef izahlara özel bir kayıt konulmadığı için bunlar müellifin vasiyetine rağmen birer açıklama olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır.⁷⁷ Risale'nin ifade ve üslup özelliklerini korumaya ve yansıtmaya çalıştık. Noktalama işaretleri tarafımızdan ilave edilmiştir.⁷⁸

Risâle-i Birgivi⁷⁹

الحمد لله الذي هدىنا للإسلام وجعلنا من أمة محمد عليه الصلاة والسلام. و الصلاة والسلام على جميع الأنبياء والمرسلين. خصوصا منهم على أفضل المخلوقين محمد آله وصحبه أجمعين. أما بعد فهذه الفقير الحكير المعترف بالعجز والتقصير محمد ابن بير علي عفى عنهما العفو العلي لنفسه و لجميع المكلفين كتبها بالتركية ليأتم نفعها.⁷⁹

1. İman Esasları

1.1. Beyânü's-Sıfâtı's-Selbiyye

Evvel vasiyyetim oldur ki îdeler; şehâdet îderim, ibâdeteye layık ve müstahıkk yokdur, illallâhü teâlâ vardır. Şerîkî ve nazîrî yokdur. Giymeden ve kuşanmadan ve yimeden ve içmeden veuyumaktan ve doğmadan ve doğurmadan ve avratdan⁸⁰ ve oğlandan ve kızdan münezzehdir. Bû nesnelere ândâ olmaz ve olmak mümkün dahî değildir. Gökde ve yerde değildir. Mekândan münezzehdir. Sağda ve solda önde ve artıda üstte ve altta değildir. Cihetten münezzehdir. Sûretten ve şekilden ve renkden ve azâdan, baş ve kulak ve göz ve dil ve ağız ve el ve ayak⁸¹ gibi münezzehdir. Varlığının evvelî ve âhirî yokdur. Varlığı ken-

⁷⁷ Mesela şu ifade bunun bir örneğidir: “Bu mektup, Seyyid Abdülhakim Arvasi (r.a.) tarafından yazılmış olup, evliya ruhlarının, her yerde yardıma geldiklerini bildirmektedir.” İlgili yerde mektubun metni verilmektedir. Bkz. *Kadıẓâde Şerhi*, 244 vd.

⁷⁸ Birgivi, s. 45.

⁷⁹ Anlamı şöyledir: “Bizi İslam’a hidayet eden ve Muhammed aleyhisselam’ın ümmeti kılan Allah’a hamd olsun. Bütün nebi ve rasullere salat ve selam olsun. Özellikle yaratılmışların en üstünü olan Muhammed’e, aline ve ashabına selam olsun. Bundan sonra bu fakir, hakir, aczini ve kusurlarının farkında olan Muhammed b. Pir Ali, Allah kendisinin ve bütün mükellefleri afv etsin. Bu eseri faydası genel olsun diye Türkçe yazdı.”

⁸⁰ “avretten”. *Kadıẓâde Şerhi*, s. 27.

⁸¹ “baş ve kulak ve göz ve dil ve ağız ve el ve ayak” şerhte yer almış. *Kadıẓâde Şerhi*, 29.

düdüdür,⁸² gayrîden değildir. Zât-ı şerîfesi bir hâl üzere sâbittir. Hasta olmadan ve gussalanmadan⁸³ ve korkmadan ve tegayyürâtdan cümle berîdir. Eksiklik sıfatlarından cümle berîdir. Bû cümle âlem yoğiken ol vâridi hiç kimseye muhtaç değildir. Aczden berîdir. Dilese bû cümle âlemi bir anda yok eder ve dilese gîru bir ânâ vârider ve ânâ hiçbir nesne⁸⁴ güç gelmez. Bir sinekcik⁸⁵ yaratmakla yedi gökleri ve yedi yerleri yaratmak beraberdir. Kimse ânâ hükmetmez ol cümleye hükmedirler. Hiç nesne⁸⁶ ânâ vâcib değildir. Bir kimseden nef' veya zarar görmeden berîdir.⁸⁷ Cümle⁸⁸ kâfirler mü'min olsa ve cümle fâsıklar⁸⁹ mutî' olsalar ibâdete duruşalar, ânâ bir fâide hâsıl olmaz.⁹⁰ Ve eğer cümle halk kâfir olsalar ânâ hiç zarar gelmez.

1.2. Beyânü's-Sıfâtı's-Subûtiyye

Hayat ve ilim: Haydır, alîmdir, her nesneyi bilir, göklerde olanları ve yerlerde olanları, gizlûleri ve âşikâreleri bilir. Ağaçların yaprakları salgısını⁹¹ ve cemî buğday ve arpa ve sâir dânelere⁹² ve kumların sayısını bilir. Asla bilmediği nesne yoktur, cüz'iyâtı ve külliyyâtı⁹³ bilir. Geçmişleri ve gelecekleri bilir. Âdemin⁹⁴ gönlüne geleni ve dili ile söylediğini ve içini ve taâşını⁹⁵ cümle bilir. Hâzırları ve gâibleri⁹⁶ bilir. Gâibleri ancak ol⁹⁷ bilir, hiç bir kimse gaybı bilmez, meğer Allâhu Teâlâ bildire. Unutmaktan ve gafletten ve sehivden berîdir. Ve bilmesi ezeldir, kadîmdir, sonradan olma değildir.

⁸² "kendindedir". *Kadıẓâde Şerhi*, s. 30.

⁸³ Gussalanmak: Muradına kavuşamayıp gam çekmek.

⁸⁴ "şey", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 33.

⁸⁵ "sinek", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 32.

⁸⁶ "Şey", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 33.

⁸⁷ "Hiç kimse ina fayda ve zarar edemez". *Kadıẓâde Şerhi*, s. 35.

⁸⁸ "bütün", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 35.

⁸⁹ Cümle fâsıklar "bütün fasıklar" şeklinde şerh olarak verilmiştir. *Kadıẓâde Şerhi*, s. 35.

⁹⁰ "ibâdete dursalar, ona bir fâide hâsıl olmaz" ifadesi şerh olarak verilmiştir. *Kadıẓâde Şerhi*, s. 35.

⁹¹ Salgı: Salınış.

⁹² "tanelerin", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 38.

⁹³ "cüz'ileri ve küllileri", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 38.

⁹⁴ "insanın", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 38.

⁹⁵ "dışını", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 38.

⁹⁶ "bulunanları ve bulunmayanları", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 38.

⁹⁷ "O", *Kadıẓâde Şerhi*, s. 38.

Sem’: Semî’dır, her âvâzı işıdır. Gizlû âvâz olsun, kâtî âvâz olsun, bir kişının kulağına fısıldasan, ol işıtme Allâhu Teâlâ işıtır.

Basar: Basırdır, her şeyi görür. Karakugicelerde kara karıncanın kara taş üzerinde yürüdüğünü görür ve ayağı tavşını⁹⁸ işıdır. Lâkin işıtdığı bizcileyin kulak ile değıl ve gördüğü gözle değıl, gözden ve kulaktan berıdır.

İrâdet: Mürıddır, dilediğın işler. Dilemediği vücûda gelmez. Hiç nesne Ânâ lâzım ve vâcib değıldır. Bir kimse Ânâ bir güç ile bir nesne ittirmeye kâdir değıldır. Her nesne kim âlemde vardır, Ânun dilemesi ile olmuşdur. Eğer hayr ve eğer şer⁹⁹ mü’minlerin imânın ve mutî’lerin tâatin dilemişdir, dilememişse mü’min ve mutî’ olmazdı. Kâfırın küfrünü ve fâsıkın fıskını dilemişdir, eğer dilemese hiçbir kimse fâsık ve kâfir olmazdı. Bir sinekcik kanadın kımıldatamaz Allâhu Teâlâ dilemeyince. Her nesne kim işleriz Ânın irâdetiyle işleriz. Dilemediği nesne vücûda gelmez, zırâ olmasılâmet-i aczdır. Dilese cümleyi mü’min ve mutî’ ederdi. Ve eğer dilese cümleyi kâfir iderdi. Eğer suâl ederse ya niçün cümlemin mü’min olmasın dilemedi, bazın kâfir olmasın diledi? Cevâb oldur ki Ânâ dilediği ve işlediği nesneden suâl olmaz. Ol cümleye suâl ider fâil-i muhtârdır. Her dilediği ve işlediği nesnelerde fâideler ve hikmetler vardır. Âdem oğlanının aklı ânâ erişemez. Kâfırları yarattığında ve küfürlerin dilediğinde ve yılanları ve akrabaları ve hınzırları ve gayrî şerleri yarattığında nice hikmetler ve fâideler vardır. Bize onları bilmek lâzım değıldır. Heman bize lâzım olan böylece i’tikâd îtmektir, irâdeti kadımdır, ezeliğir, sonradan olma değıldır.

Kudret: Kâdirđir, her mümkün olanı yaradır, diler ise ölüyi diriltmeye ve taşı ve ağacı söyletmeğe ve yürütmeğe kâdirđir. Gökleri ve yerleri yok itmeye ve gıru vâr itmeye kâdirđir. Nice bin bu gökler gibi gökler ve yerler gibi yerler yaratmaya kâdirđir. Bû cümle yeri altın veya gümüş itmeye kâdirđir. Suyu yukarı akıtmağa ve akarken gümüş itmeye kâdirđir. Bir kulunu bir saatte maşrıktan mağrıbe ve mağrıbden maşrıka iletmeye kâdirđir. Ve bir kuluni bir saatte yeryüzünden yedinci göğe iletübgırugetirmeye kâdirđir. Kudreti kadımdır,¹⁰⁰ ezeliğir, ebedıdır, sonradan olma değıldır ve şimdengerü dükenür dahî değıldır.

⁹⁸ Tavşını: işıtır.

⁹⁹ “Eğer hayr ve eğer şer”, iyilik ve kötülük şeklinde karşılık verilmiştir. *Kadıızâde Şerbi*, s.40.

¹⁰⁰ “kadımdır” ifade şerh olarak verilmiştir. *Kadıızâde Şerbi*, s. 46.

Kelâm: Mütakellimdir, söyler iken bizcileyin dille değil bazı kullarına vasıtasız söyler; Musa aleyhisselâm gibi. Ve bizüm peygamberimiz Muhammed aleyhisselâtu ve'sselâm'a leyle-i mî'râcda ve gayrîde söylediği gibi ve bazıda¹⁰¹ Cibrîl vasıtasıla söyler. Enbiyaya ekseri zamanda böyle olmuştur. Kur'an Allah'ın kelâmıdır, kadîmdir, hâdis ve mahlûk değildir. Pes Hak Teâlâ'nun bû yedi sıfatı; hayat, ilim semî' basar, irâdet, kudret, kelâm kadîmlerdir. Zât-ı şerifi ile kâimlerdir. Zevâlden ve tegayyürden berîlerdir.

Tekvîn: Ve dahî Allâhü Teâlâ hâlıkdır, her şeyi yaradan Oldur.¹⁰² O'ndan gayrî yaratıcı yokdur. Hayvanların ve âdemlerin işlerini ve hareketlerini ve muhti ve işlediği nesneden sumediği nesne vücûn kımıldatamese idi hiç bir ret sükûnetlerini ve ibâdetlerini ve günahlarını ve hayırlarını ve şerlerini ve îmanlarını yaradan oldur. Elin kımıldadığını¹⁰³ ve dilin söylediğini ve gözün açtığını ve yumduğunu yaradan oldur. Ve sineklerin uçtuğunu ve ayağın kımıldadığını ve âvâzın yaradan oldur. Bizi ve bizim amellerimizi ve cümle hayvânâtı ve amellerini ve gökleri ve içinde olanları ve yerleri ve üstünde olanları yaradan oldur. Cümlenin rızkın viren, öldüren ve dirgüren,¹⁰⁴ hasta eden ve sağ eden oldur. Od değdiği vaktin elin ıssı¹⁰⁵ olmasını ve yanmasını yaradan oldur. Ve üşümelerini yaradan oldur. Kar değdiği vaktin soğuk olmasını Kâdirdir ki bir kimseyi oda koysalar, onu oda yaktırmaya. Nitekim İbrâhim peygamber Aleyhisselâm Nemrûd'un odunda oturdu, hiç yakmadı. Ve kâdirdir kar içinde oturanı üşütmeye, belki derleye veyâhud yana. Lâkin âdetullâh böyle cârî olmuş ki oda değdikde yanmak yaradır. Ve kara değdikde üşüme yaradır. Yakmayı yaratan od değildir ve üşümeyi yaradan kar değildir, belki Allâhü Teâlâ'dır. Karın doymağı yaradan Allâhü Teâlâ'dır. Eğer doymak yaratmasa, ev dolusu taamı yesek doymazdık. Acıkmakta böyledir ve gayrîsin dahî buna kıyâs eyle. Ve bi'l-cümle ândângayrî müessir yokdur. Cümle eşya bi'z-zât onun mahlûkudur.

¹⁰¹ "bazısına", *Kadıẓâde Şerhi*, s.50.

¹⁰² "Odur", *Kadıẓâde Şerhi*, s.51.

¹⁰³ "kımıldamasını", *Kadıẓâde Şerhi*, s.51.

¹⁰⁴ Dirgüren: dirilten. Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009; s. 81.

¹⁰⁵ Issı: ısınmasını.

1.3. Meleklerle İman

Melâike: Ve dahî şehâdet îderim; Allâhü Teâlâ'nın melekleri vardır. Emrîle âmillerdir ki insan gibi onlar Allâhü Teâlâ'ya âsî olmazlar. Yımezler, içmezler, erkeklik-dişilik ânlar da olmaz. Onların içinde mukarrebler ve peygamberler vardır. Her birini bir hizmete komuştur. Kimi yerde ve kimi gökte, kimi dâim kıyamda kimi rükû'da, kimi sücûdda kimi dâim tesbîheder ve kimi âdem oğlanlarına müekkeldir. Amellerini yazarlar; kirâmen- kâtibine ve hafaza dîrler.

Cibrîl: Ve bazı meleklerine azîm cüsse ve kuvvet virmişdir. Cibrîl aleyhis-selâm gibi bir saatte gökten yere iner ve bir dağ kanadının bir tüyülekaldırır ve dağdır.

Azrâil: Ve Azrâil aleyhisselâm'ı can almağa müekkel kılmışdır.¹⁰⁶ Cümle canları alan olur.

İsrâfil: Ve İsrâfil aleyhisselâm'ı sur urmaya müekkel kılmışdır. Sur bir büyük boynuz gibi nesnedir, İsrâfil aleyhis-selâm'ın şimdi elindedir, ağzın deliğine vermişdir. Hak Teâlâ'dan izne güyer.¹⁰⁷ İzin verdiği vakitte üfürse gerekir. Ândân bir berk âvâz çıksa gerekir. İşidenler cümle ölse gerekir. İki kerre sûr ursa gerekdir evvelinde cümle canlular ölse gerekir. Kıyâmet kopup kırk yıl bu âlem ıssız yatsa gerekir. Ândânsıra Hak Teâlâ İsrâfil'i dirildüb bir dahî sur ursa gerekdir. Cümle ölümler dirilse gerekdir.

1.4. Kitaplara İman

Kütübüllâhi Teâlâ: Ve dahî şehâdet îderim, Allâhü Teâlâ'nın kitabları vardır, Cibrîl'le gökten indirmişdir¹⁰⁸ yeryüzündeki peygamberlerine. Peygamberlerden gayriye kitab inmez¹⁰⁹ ve Cibrîl gelmez. Hazret-i Muhammed aleyhis-selâm'a Kur'ân inmişdir. Az az yirmi üç yılda tamam olmuşdur. Ve Hazret-i Musa'ya aleyhiselam Tevrat¹¹⁰ ve Hazret-i İsa'ya aleyhiselam incil ve Davûd'a

¹⁰⁶ “Ve Azrâil aleyhisselâm'ı can almaya müekkel kılmışdır.” cümlesi şerh olarak çıkmış. *Kadıızâde Şerhi*, s.60.

¹⁰⁷ Güyer: Bekler.

¹⁰⁸ “gökten indirmiştir.” ifadesi şerhte yer almıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.62.

¹⁰⁹ “Peygamberlerden gayriye kitap inmez” ifadesi şerhte yer almıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.62.

¹¹⁰ “Ve Hazret-i Musa'ya (a.s.) Tevrat” şerh olarak yer almıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.62-63.

(a.s.) Zebûr ve gayrîsin dahî, gayrî peygamberlerine indirmiştir. Cümle kitabı yüzdördür. Cümlesi hakdır.¹¹¹ Lâkin Kur'ân-ı Azîmü's-şân cümleden muahhar inmiştir. Hükmü kıyâmete değin bâkîdir. Nesihden ve tebdîlden berîdir. Evvel inen kitapların bazı hükmün nesh etmiştir. Onlarla şimdi amel câiz değildir.

1.5. Peygamberlere İman

Rusulu'llâhi Teâlâ: Ve dahî şehâdet îderim; Allahü Teâlâ'nın yeryüzünde peygamberleri vardır. Evveli Âdem aleyhiselam; onu Allahü Teâlâ kuru balçıkdan yaratmıştır. Cümlelerin aslı oldur. Meleklerle “Secde edin Âdem'e” dîmiştir. Cümle Ânâ secde îtmıştır, illâ İblîs değil. Ol secde îtmediği için Hak Teâlâ lanet îdüb kovmuştur. Ve kıyâmete değin mühlet vermiştir. Ve çok evlat vermiştir. Cümle evlat ile âdem oğlanlarını iğvâ ederler, nereden gerekse¹¹² âdem¹¹³ içine girerler lâkin kimseyi güç ile kâfir ve âsî îtmeye kâdir değildir.¹¹⁴ Gâyetî vesvese ederler, her mü'mine¹¹⁵ lâzımdır. Onu düşman tutuna, vesvesesine uymaya.

Muhammed Aleyhisselâm: Ve cümle peygamberlerin âhiri Muhammed aleyhiselamdır ve bu ikisinin arasında çok peygamberler gelmiştir. Sayısını Allâhü Teâlâ bilir ve Hazret-i Muhammed aleyhiselam cümleden efdaldır. Ve ümmeti cümle ümmetlerden hayırlıdır. Bizim peygamberimiz oldur. Bundan evvel gelen peygamberler her biri bir tâifeye gönderilmiştir. Kimi kitâb ile ve kimi kitapsız.¹¹⁶ Lâkin Muhammed aleyhiselam cümle inse ve cinne gönderilmiştir. Şer'i kıyâmete değin bâkîdir. Mu'cizâtı çoktur. Mübârek parmağından sular akıtmıştır. Ve ayı parmağıyla iki pâre îtmıştır. Ve hayvancıklar ve ağaçlar ve taşlar¹¹⁷ Ânâ söylemiştir, Hak Resûlsin dîmiştir.

Mi'râc: Ve bir gecede Mekke'den Kuds-i Mübârek'e varup ve Ândân göklere çıkıp, cenneti ve cehennemi görüp Hak Teâlâ ile söyleşüb ve görmüştür. Lâkin

¹¹¹ Bu ifade metinde yer almamıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.63.

¹¹² “nereden gerekse her taraftan”, *Kadıızâde Şerhi*, s.71.

¹¹³ “insanın”, *Kadıızâde Şerhi*, s.71.

¹¹⁴ “Lakin bir mü'mini zorla kâfir etmeye gücü yetmez.” *Kadıızâde Şerhi*, s. 71.

¹¹⁵ “farz ve” ilavesi şerhte yer almıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.71.

¹¹⁶ Bu cümle Şerhte yer almıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.72.

¹¹⁷ “ağaçlar ve taşlar” Şerhte yer almıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.72.

O'ndan gayrî hiçbir kimse dünyâda Allâhü Teâlâ'yı görmemiştir ve şimden girü dahî görmez. Lâkin âhirette cennette mü'minler görse gerekdir. Lâkin önlerinde veya üstünde olmak ile değil, niteliksiz görürler. Ve Ândân sonragîru Mekke'ye inmişirdahî sabah olmadan. Ve dahî mu'cizeleri çoktur. Cümlesinin a'zamı Kur'an'dır. Kâtî kısa suresin nazîrin getirmeden cümle âlem halkı âciz olmuştur. Zîrâ Allâhü Teâlâ kelâmıdır. Mahlûk ânâ nazîr getirmeye kâdir değildir.

118: أزواج محمد وأولاده عليه السلام Ve dahî avratlar nikâh îtmıştır. Hadice ve Âişe ve gayrı radyallâhü anhünne. Ve oğlanları olmuştur. Kâsım ve Abdullah ve İbrahim (radyallahu anh) ve kızları olmuştur. Fâtıma ve Rukiyye ve Zeyneb ve Ümmü gülsüm (radyallahu anh)¹¹⁹ cümle Hatice'den olmuştur İbrahim'den gayrî. Ol Mâriye adlı bir câriyeden olmuştur. Ve cümle evlâd önünce vefât itmiştir Fâtıma radyallahu anh'dan gayrî. Onu Hazreti Ali'ye tezvîc îtmıştır. Hasan ve Hüseyin radyallahu anh Ândân olmuştur.¹²⁰ Cümle kızlarınun efdalidir ve Resûlullâh'ın sevgilisidir.

121: وقت مجيئ الوحي و سنه و مولده و هجرته عليه السلام Ve peygamberimize kırk yaşında vahiy gelmiştir. Altmış üç yaşında vefat itmiştir. Mekke'de doğmuştur. Sonra Medîne'ye hicret itmiştir. Ânâ¹²² vefât îtmıştır. Ve ândân sonra asla peygamber gelmek yokdur. Hâtemü'l-enbiyâ'dır.

Kerâmet-i evliyâ: Ve dahi şehâdet îderim kerâmet-i evliyâ hakdır. Ve velîlerün derecesi nebîlerin derecesine yetişmez.

Ebû Bekr radyallahu anh: Ve cümle velîlerün efdali Ebû Bekr'dir. Rasûlullâh'ın kayın atasıdır. Kızı Âişe'yi radyallahu anh virmiştir. Ve Resûlullâh vefât ittikte yerine halîfe olmuştur. Ve hilâfeti hakdır.

Ömer radyallahu anh: Ândân sonra efdali Hazreti Ömer'dir radyallâhu anh. Ebû Bekr ardınca halîfe olmuştur. Hilâfeti hakdır. Kızı Hafsa'yı Resûlullâh tezvîc îtmıştır.

¹¹⁸ “Muhammed aleyhisselamın hanımları ve çocukları”

¹¹⁹ “Fâtıma ve Rukiyye ve Zeyneb ve Ümmü gülsüm (r.a.)” isimleri Şerhte yer almıştır. *Kadıẓâde Şerhi*, s. 96.

¹²⁰ “Hasan ve Hüseyin (r.a.) ondan olmuştur.” ifadesi Şerhte yer almıştır. *Kadıẓâde Şerhi*, s. 96.

¹²¹ Vahyin geliş vakti, yaşı, doğumu, hicreti ve vefatı aleyhisselam.

¹²² “orada”, *Kadıẓâde Şerhi*, s.96.

Osman radyallahu anh: Ve Ândân sonra efdali Hazreti osman radyallâhu anh.¹²³ Ömer ardınca halîfe olmuştur. Resûlullâh Ana iki kızın tezvîc itmiştir. Biri vefât ettikten sonra birisini dahî tezvîc itmiştir. Hilâfeti hakdır.

Ali radyallahu anh: Ve Ândân sonra efdali Hazreti Ali'dir radyallâhu anh. Osman ardınca halîfe olmuştur. Hilâfeti hakdır ve cümle Ashâbı Resûlullâh âdillerdir, hak üzredir. Anları sevmeyen mebtedi¹²⁴¹²⁵ ve fâsıkdır. Cümlesin se-veriz ve şefâatlerin umarız.

1.6. Ahirete İman

Azâb-ı kabr: Vedahî şehâdet îderim azâb-ı kabr hakdır. Âdem oğlanı olup kabre vardıkda Münker ve Nekir adlu iki melek gelüp suâl etseler gerekdir, Tan-rı'dan¹²⁶ ve peygamberden ve dinden ve kıbleden. Mü'minler ve mutî'ler cevap vireler. Tanrımız¹²⁷ Allah'dır ve peygamberümüz Muhammed aleyhiselâm'dır, dinimiz İslâm'dır, kiblemiz Ka'bedir, diyeler.¹²⁸ Kabirde türlü tene'umlar îdeler. Kâfırlar ve fâsıklar cevaba kâdir olmayüp onlara türlü azaplar îdeler.

Alâmet-i kıyâmet: Vedahî şehâdet îderim Hazreti Muhammed (aleyhis-selâm) her ne kim haber virmiştir kıyâmet alâmetlerinden, hakdır olsa gerek-dir. Deccâl'in hurucu gibi ve Hazreti İsâ'nın aleyhisselâm gökten inüb Deccâl'i öldürüb Muhammed aleyhiselâm'ın şeriatıla amel itmesi gibi. Ve Mehdî Âl-i Resûl'den hurûc îdüb Hazreti İsâ ile cem' olması gibi. Ve Ye'cûc ve Me'cûc ve Dâbbetü'l-arz çıkması gibi. Ve günün mağribden doğması gibi ve gayrîsi gibi.

Kıyâmet: Ve dahî şehâdet îderim cümle hayvanlar ölüb asla canlı kimse kal-masa gerekdir. Dağlar havada kuş gibi uça gerekdir. Ve gökler eriyüb dökülse gerekdir. Bunun üzerine bir nice zaman geçtikden sonra gîru Hak Teâlâ yeri düzeldüb olanları dirgürse¹²⁹ gerekdir. Cümle çıplak ve yalınayak ve başıkabak

¹²³ "Ve ândân sonra efdali Hazreti osman (radyallâhu anh)." ifadesi Şerhte yer almıştır. *Kadıẓâde Şerhi*, s. 103.

¹²⁴ Mebtedi: Başlangıç.

¹²⁵ Bu cümle şerhte yer almıştır. *Kadıẓâde Şerhi*, s.103.

¹²⁶ "Rabbinden", *Kadıẓâde Şerhi*, s.110.

¹²⁷ "Rabbinden" *Kadıẓâde Şerhi*, s.110.

¹²⁸ "Dinimiz İslâm'dır, kiblemiz Ka'bedir" ifadesi şerhte yer almıştır. *Kadıẓâde Şerhi*, s.110.

¹²⁹ Dirgürse: Diriltse.

kopsa gerektir. Peygamberlere ve evliyaya ve ulemâya ve sulehâya cennetten hulleler ve buraklar gelüb giyüb ve binüb Arş gölgesinde otursalar gerektir. Gîru kalan halayık aç ve susuz ve üryân, ayak üzre sıkışüb derilseler¹³⁰ gerektir. Güneş başlarına bir mil kadar yakın gelip terleseler gerektir. Kimi topuğuna değin, kimi dizine değin, kimi boğazına değin, kimi tepesine değden ter içinde yansa gerektir. Ellibin yıl bû hal üzre olsa gerektir. Dünyâda meleklerin yazdüği kitabları ânâ virseler gerektir. Mutî'lere sağından ve kâfirler solundan veya arkası ardından ve cümle halka Hak Teâlâ vasıtasız suâl etse gerektir. Ve mazlumun hakkını zalimden alıverse gerektir. Hayırameli varsa alub mazluma virse gerektir. Yoğise günahını zâlime yüklense gerektir.

Mîzân: Vedahî terazi kurulup hayırlar ve şerler¹³¹ çekilse gerektir. Hayırları ağır olanlar cennete ve şerleri ağır olanlar cehenneme girse gerektir. İllâ meğer kimü Allâhü Teâlâ mağfîret ide veya şefâat erişe, peygamberlerden ya evliyâdan ve ulemâdan eğer îmânla gittiyse. Ânâ şefâat olmaz ve hiç cehennemden çıkmaz ve eğer îmânla gidip günahı ağır gelüb mağfîret ve şefâat erişmediyse. Cehennemde günahı miktarı yanıp sonra çıkub, cennete girse gerektir. Zerre kadar îmân ile giden elbette cehennemden çıkırsa gerektir.

Sırat: Ve dahî sırat köprüsi kıldan ince ve kılıçdan keskindir. Cehennemin üzerine kurulsu gerektir. Cümle halk ânun üzerinden geçseler gerektir. Kimi yıldırım gibi ve kimi seğirdir at gibi ve kimi yürür at gibi ve kimi meğleyü meğleyü¹³² arkasında günahı yüklenmiş ve kimi düşüp cehenneme girse gerektir.

Havz: Ve dahî her peygamberin bir havzı vardır. Cennete girmeden evvel ümmetiyle Ândân içseler gerektir. Bizim peygamberimizin havzı cem'isinden büyüktür. Bir cânibinden¹³³ bir cânibine bir aylık yoldur. Kenarında bardakları yıldızlardan çokdur. Ândân bir kerre içen artık susamaz. Suyu baldan tatludur ve süttten akdır.

¹³⁰ Derilmek: Diriltmek, Dilçin, s. 77.

¹³¹ "hayırlar ve şerler" iyilikler ve kötülükler şeklinde karşılık verilmiştir. *Kadıızâde Şerhi*, s.128.

¹³² meğleyü meğleyü: emekleye emekleye. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lüğat*, 14. baskı, hazırlayan: Aydın Sami Güneçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997; 638.

¹³³ Canibinden: taraf (arapça isim), Devellioğlu, s. 125.

Cennet ve cehennem: Ve dahî cennet ve cehennem hakdır. Şimdiki halde mevcuttur. Cennet ehli cennete girdikten sonra ebeden ânâ kalurlar. Hiç çıkmazlar. Ânâ ölmek ve kocamak ve karımak olmaz. Kaftanları eskimez. Ayak-yoluna varmak ve uyumak yokdur. Ve ânâ olan hûrîler ve avratlar hayızdan ve nifâsdan ve yaramaz hulkdan berîdirler. Her ne taam ve şarab isterler ise önlerine gelür. Ve pişirmek kotarmak¹³⁴ olmaz. Toprağı misktendir ve binasının bir kerpici altın ve bir kerpici¹³⁵ gümüştür. Cehenneme giren kâfirler ve şeytanlar ândâkalır. Biserek¹³⁶ deve boynu gibi yılanlar ve semerlü katırlar gibi akrepler ile azâb olurlar. Od ve issi su ile azâb iderler. Gövdeleri yanıp kömür oldukta Hak Teâlâ gîru taze deriler bitirub azâb etse gerekdir. Hiç azabları tükenmez ve onlara dahî ölüm yokdur. العياذ بالله تعالى¹³⁷

1.7. Kaza ve Kadere İman

Kazâ ve kader: Ve dahî şehâdet iderim hayr-ü şer her nesne Allâhu Teâlâ'nın kazâsıla ve kaderiyledir. Her olup ve her olacağı ezelde takdir îtmışdir ve levh-i mahfuza yazmıştır. Hiç Ânâ muhâlif nesne olmaz. Mü'minin îmanı ve mutî'in taati ve hayırlar Hak Teâlâ'nun bilmesiyle ve dilemesiyle ve takdiriyle ve levh-i mahfûza yazmasıyla ve yaratmasıyla ve rızasıyla ve sevmesiyledir.

Kâfirlerin küfrü ve fâsıklarun fıskı ve şerler Allâhü Teâlâ'nın bilmesiyle ve dilemesiyle ve takdiriyle ve levh-i mahfûza yazmasıyla ve yaratmasıladır. Lâkin rızasıyla ve sevmesiyle değildir. İmânî ve tâati ve cemî' hayırları bilir vediler ve yaradır ve severve râzı olur. Küfrü ve fıskı ve şerleri sevmez ve râzı olmaz. Velâkin ânları dahî bilir ve diler ve yaradır. Ve eğer dersin ki niçin yaratır ve niçin diler? Cevap oldur ki Hak Teâlâ'nın şerleri yaratub ve dilemesinde şeytânı yaratub, kıyâmete değin ömür verub halka vesvese îtmeye kudret vermede ve kâfirleri yaratub, fâsıkları yaratmada ve küfürlerini yaratub ve cümleyi murâd îtmekde nicehikmetleri var. Bize anları bilmek lâzım değildir. Ol dilediğin işler, Ânâ kimse suâl itmez. Ol cümleye suâl eder.

¹³⁴ Kotarmak: Dağıtmak, boşaltmak, Cem Dilçin, 157.

¹³⁵ "tuğla", *Kadırgâde Şerhi*, s. 141.

¹³⁶ Biserek: Büyük (farsça, bîserâk), Cem Dilçin, 43.

¹³⁷ Anlamı: "Allahu Teâla korusun."

Ve bi'l-cümle inandım Allâhü Teâlâ'ya ve meleklerine ve kitablarına ve peygamberlerine ve hayr-ü şer Allâhü Teâlâ'nun takdiriyle ve dilemesiyle ve yaratmasıla olduğuna.

1.8. İmân ve İslâm

Ve dahîmân ve İslâm birdir. İkiisi dahî kalb ile inanmaktır ve dil ile ikrâr itmekdir. Hazret-i Muhammed aleyhiselam Hak Teâlâ'dan getirdiği cümle hakdır. Getirdiği zikrettiğimiz şeylerdir. Din-ü ve millet birdir. Hazreti Muhammed aleyhisselam hak tealadan getirdiği şeylerdir. İtikâda müteallık şeriat amâle müteallık getirdüğüdür, İmân-ı icmâlî kâfidir, tafsîl lâzım değildir. Mukallidin imânı sahihtir. Bir kimse imân vâcib olacak nesnelere bilse ve itikâd etse lâkin kendiden tafsîlen tabîr edemese İslâm'ına hükmolunur.

Büyük günâh itmekle âdem öldürmek ve zinâîtmek gibi mü'min imândan çıkmaz. Eğer helaldir dimezse, büyük günah idüb tevbesiz ölen mü'min Allâhü Teâlâ'nın meşîyyetinde olur. Dilerse yarlıgar ve dilerse günâhı miktâr azâb ider, sonra cennete koyar. Allâhü Teâlâ kullarına tâkat getirmediğini teklif eylemez.

“Mü'min misin?” dâdikleri vakitte “Mü'minin hakkâ” demek gerek. “İnşâallah” dimeye. “İmanla ölmüsün?” dâseler, “Bilmezim¹³⁸ Allâhu Teâlâ bilir” diye zîrâ gaybdır. Allâhü Teâlâ şirki ve küfrü yarlıgamaz. Gîru kalan günâhları dilediğini yarlıgar.

Kimseye “imânla gitmiş veya gider veya cennetlikdir” demek câiz değildir. Zîrâ gayba hükümdür. Peygamberlerden gayrî ve peygamberlerin haber virdiğinden gayrî; Ebû Bekr ve Ömer ve Osman ve Ali¹³⁹ radyallahu anh gibi bunlara cennetlikdir diyen hüküm câizdir.

Ve hiçbir kimseye “Küfürle¹⁴⁰ gitmişdir veya küfürle gider veya cehennemlikdir” demek câiz değildir. Hak Teâlâ ve peygamberlerin haber verdiği kimse-

¹³⁸ Metinde “bilmezim” şeklinde sonunda “n” harfi bulunmaktadır.

¹³⁹ “Talha, Zübeyr, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas, Sa'd b. Zeyd ve Ebu Ubeyde b. Cerrah” metne ilave edilmiştir. *Kadıızâde Şerhi*, s.161.

¹⁴⁰ “kâfir”, *Kadıızâde Şerhi*, s.161

lerden gayrî; Şeytan ve Ebû Leheb ve Ebû Cehil gibi. Bunlara cehennemlikdir diyu hüküm câizdir.¹⁴¹

Ve dahî edik¹⁴² üzere mesh câizdir. Ve her mü'min meyyitin namazın kılmak gerekdir, sâlih olsun fâsık olsun. Lâkin sâlih ardında kılmak sevapludur. Fâsıkın imâmeti mekruhtur.

Pâdişahlara kılıç çekmek câiz değildir, ne kadar zâlimde olursa.

Ve meyyit için dua îtmeye meyyite fâide vardır. Sadaka virib veya Kur'ân okuyub veya gayrî amel edib sevâbını meyyite virseler ol meyyitin ruhuna vâsıl olub fâidelenir.

Evlâdına ve ashâbına ve cemî' mükelleflere vasiyyetim oldur ki bu i'tikâd üzere olalar. Bu i'tikâd üzere olan hakkâ mü'mindir ve ehl-i sünnet ve cemâat mezhebi üzredir.

2. İbadet Esasları

2.1. بيان المذهب¹⁴³

Her kişiye lâzımdır ki, i'tikâdda ve amelde mezhebin bile. "İ'tikadda mezhebin kimdir?" dîseler "Ehl-i sünnet ve cemaatdır" diye. A'nî "Resûlullâh'ın ashâbı ve cemaatine i'tikâd ne üzerine oldular ise ben dahî ol i'tikâd üzerineyin." diye. ânların i'tikâdı buraya gelince zikrettiğimizdir¹⁴⁴ ve hüküm eyleye ki ehl-i sünnet ve cemâat mezhebi hakdır. Gayrî mezhepler bâtıldır.

"Amelde mezhebin kimdir?"¹⁴⁵ dîseler, "İmâm Ebû Hanîfe radiyallâhu anh" - dir diye. Amma hüküm idüb "Ebû Hanîfe mezhebi hakdır gayrîler bâtıldır" dimiye. Belki eyide; "Ebû Hanîfe mezhebi hakdır, hata ihtimâlide var; gayrî mezhepler hatâdır, hak olmak ihtimâli de var". Bunun tahkîki oldur ki Hak

¹⁴¹ "câiz ve lazımdır", *Kadıza'de Şerhi*, s.162.

¹⁴² Edik: Kısa çizme, mest, Dilçin, s. 91.

¹⁴³ Anlamı: "Mezhebin açıklaması"

¹⁴⁴ "Resûlullâh'ın ashâbı ve cemaatine i'tikâd üzerine oldular ise ben dahî ol i'tikâd üzerineyin." diye. "Onların i'tikâdı buraya gelince zikrettiğimizdir" metne kaydedilmemiş. *Kadıza'de Şerhi*, s. 160.

¹⁴⁵ "kim", *Kadıza'de Şerhi*, s. 166.

Teâlâ Hazreti kullarına emir ve nehy îtmışdir.¹⁴⁶ Ba'zı Kur'ânîle ve ba'zı Resûlî dilinden ba'zı şeyleri farz ve ba'zı vâcib ve ba'zı harâm ve ba'zı mekruh ve ba'zı mübâh îtmışdir. Ve Resûlullâh dahî ba'zı şeyi sünnet ve bazı müstehab dîmişdir.

2.2. Mükellefin Fiilleri

Beyân-ı farz: Farz oldur ki ânı Allâhu Teâlâ buyurmuş ola. Şüphesiz delille bellu olmuş ola, Kur'an gibi. Farzı terk iden cehennem azâbına layık olur. İnanmayan kâfir olur iman gibi ve abdest almak ve cünüblükden guslîtmek ve beş vakit namaz kılmak ve Ramazan orucun dutmak ve ganîlere zekâtvirme ve haccîtmek gibi.

Beyân-ı vâcib: Vacib oldur ki ânı Allâhu Teâlâ buyurmuş ola şüheli delille belli ola. İşlemeyen azâba lâyük olur. Vâcib idüğünen inanmayan kâfir olmaz, vitr namazı gibi. Ve ganî olanlara hacılar bayramında kurban itmek gibi. Ve oruç¹⁴⁷ bayramında fitra virme gibi.

Beyân-ı mübâh: Mübah oldur ki işlemede ne sevâb ola ve ne günah ola. Oturmak ve yürümek ve yatmak gibi.

Beyân-ı haram: Haram oldur ki Allâhü Teâlâ ândân¹⁴⁸ nehy îtmış ola. İşleyen cehennem azabına layık ola. Âdem öldürmek ve zinâîtmek ve kelb artığın içmek ve yemek gibi.

Beyân-ı mekruh: Mekruh oldur ki kiânı işleyen azaba layık olmaya lâkin 'itâba¹⁴⁹ ve şefâatden mahrum olmaya layık ola. At etin yemek gibi.¹⁵⁰

Beyân-ı sünnet: Sünnet oldur ki Resûlullahânı ekser zamanda işlemiş ola. Terk edene azâb olmaz. Lâkin 'itâb¹⁵¹ ve şefâatden mahrum olmaya müstahakk olur. Misvak ve cemâat ve oğlancıkları sünnet îtmek ve evlendiği vakitte taam îtmek gibi.

¹⁴⁶ Bu cümle şöyle ifade edilmiştir: "Hak Teâla hazretleri bazı şeyleri farz, bazı şeyleri vacib, bazı şeyleri haram, bazı şeyleri de mübah kılmıştır." *Kadıızâde Şerhi*, s.167.

¹⁴⁷ "Ramazan", *Kadıızâde Şerhi*, s.168.

¹⁴⁸ "Kat'î" ilave edilmiştir. *Kadıızâde Şerhi*, s.168.

¹⁴⁹ "itâba", "serzeniş" kelimesiyle karşılanmıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.169.

¹⁵⁰ "At etin yemek gibi" Şerhe kaydedilmiştir. *Kadıızâde Şerhi*, s.168.

¹⁵¹ "itâba", "serzeniş" kelimesiyle karşılanmıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.169.

Beyân-ı müstehab: Müstehab oldur ki, Resûlullah ân bir kerre ya iki kerre işlemiş ola. Veya işleyene sevâb var dîmiş ola. İşlemeyene azab ve 'itâb¹⁵² ve şefâatten mahrûm olmaz. Lâkin işlemesinde sevâb olur. Nafile namaz kılmak ve nafile sadaka virmek ve nafile oruç dutmak gibi. Allâhü teâlâ kitabında ve Resûlullah hadisinde bu cümle vardır. Lâkin bazı aşikâredir, her kişi anlar ve bazı gizlûdür, âlimler ve âkiller anlar. Hak Teâlâ emrîtmışdirâlimlere ki; çalışalar ve zahmetler çekeler. Kendü kitabından ve Resûlullah'ın sözünden ol gizlû olanları bulalarve anınile amel ideler ve gayrîlere öğrîdeler. Tâ ki bunlara çok sevaplar vire. Eğer ol âlim yanlış anladıysa ma'zûr ola. âna günah olmaya. Bû mertebeye kadir olmayanlara emritti ki bûnlardan birine uya. Ânın sözüyle amel ide. Ol dahî ma'zûr ola. Günah olmaya eğerki ol uyduğıâlim hata da ittise.

Pes Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm dünyâdan gittikten sonra ashâb gazâyı mühim görüb, ânâ çalışdılar. Kitâbullah'dan ve hadisten çokça ahkâm çıkarub yazmağa elleri değmedi. Ve hem ânlarun ihtiyâcı yoğidi. Zîrâekseri müctehid idi. Vakt-i hâcette ictihâd ile amel iderler idi. Halk ortasında havâdis çok değil idi. İstiftâ az vâki' olur idi. ânlar gittikten sonra Ehl-i İslâm çoğaldı ve havâdis ve cehl şâyi' oldu. Pes lâzım oldu ol zamanın âlimleri çalışubgayrî nesneden vazgeçüb ictihâd ideler. Kitabdan ve hadisten ahkâm çıkarub yazalar. Her âlim aklı irdiği kadar çalışdı ve anladığını halka beyân edüb yazdılar. Her birine bir tâife tâbi' oldu. Kimi Ebî Hanîfe'ye, kimi Şâfi'ye ve kimi Mâlik'e ve kimi Ahmed'e ve kimi Süfyân-ı Sevrî'ye ve kimi Davûd-i Zâhiri'ye¹⁵³ ve gayrîlere tâbi' oldular ve bunun üzerine amel ettiler. Tâ bû zamana gelince. Ve bû cümle i'tikâdda birdir. Ehl-i sünnet ve cemaatdır.

Gayetî bû ki amelde bazı hususta biribirine muhâlefet ederler. Ve ol muhâlefet Allâhü Teâlâ izniyle olmuştur, zarar vermez her kangisine tâbi' olsa bir kişi câizdir. Kıyâmetde cennete girer. Tâbi' olduğu imam¹⁵⁴ hatâda ettiyse zarar vermez. Ve bû diyarda¹⁵⁵ Ebî Hanîfe (r.a.) mezhebi şâyi' olmuştur. Bû yerin halkı

¹⁵² “‘itâba”, “serzeniş” kelimesiyle karşılanmıştır. *Kadıızâde Şerhi*, s.170.

¹⁵³ Tâi'ye, *Kadıızâde Şerhi*, s.172.

¹⁵⁴ “İctihadında”, *Kadıızâde Şerhi*, s.173.

¹⁵⁵ “Anadolu'da”, *Kadıızâde Şerhi*, s.173.

âni imâm edinmiştir. Zîrâ cümle imâmlardan ol evvel gelmiştir. Resûlullah'ın hicretinden seksen yıl geçtikde doğmuştur. Yüz elli yıl oldukça vefat îtmıştır. Ve Ânın şâkirdleri vardır. Ebû Yusuf ve Muhammed ve Züfer ve gayrârahmetullahi aleyhim. ânlar dahî müctehidlerdir. Bazı hususda üstadlarına muhâlif kavilleri vardır, anladıklarına göre. Lâkin bûnlar başka mezhep sayılmaz. Zîrâ üstadlarına çok yerde tâbi' olurlar. Belki cümle bir mezhep sayılır. Ebû Hanîfe mezhebinde olan bazı hususta bûnların kavli ile amel eylese de olur.

İmam Şâfi'î rahmetullahi aleyh, Ebû Hanîfe (r.a.) vefât itdiği yılda doğmuştur ve gayrî zıkr olunanlar cümle Ândan muahhardır. Zann-ı gâlibimiz oldur ki Ebû Hanîfe rahmetu'llahi aleyhin anlayub çıkardığı mes'elelerin sevâbı çok ola gayrî imâmlardan.¹⁵⁶ “Amelde mezhebim Ebû Hanîfe” demenin manası “Ebû Hanîfeyi ibâdetinde ve muâmelede imâm edindim ve Kitâbu'llâh'dan ve hadisten anlayub çıkardığını kabûl ettim ve Ânın sözüyle ameli ihtiyâr ittim” dimekdir.

3. Ahlak

3.1. الأخلاق الذميمة¹⁵⁷

Ve dahî vasiyyetim oldur ki kalbceğizlerini erideler mü'minlere sû-i zann itmekten. A'ni bir kimseye azıcık alâmet ile ma'siyet üzre ve yaramaz fil üzre anlamayalar, salâhına haml ideler mümkün oldukça.

Ve riyadan ki, ol ibâdetle dünyâ fâidesini dilemektir. Husûsâ ücret ile kelâ-mullâh okumadan ziyâde hazer ideler.

Ve hasedden ki ol gönülmektir¹⁵⁸ bir kimsenin ni'meti zâil olmasını istemekdir. Eğer ol ni'metin kadrini bilübânun ile fâidelenmiş olsa gerekiseol ni'met mal olsun ve gereksemilim olsun ve gereksem riyâset ve mansıb olsun ve gerekse sıhhat-i beden ve kesret-i evlâd olsun. Amma eğer ol ni'metin kadrin bil-mese ânun zevâlin istemek hased değildir, belki gayretidir. Meselâ bir kimsenin

¹⁵⁶ Şu metin yer almıştır: “Zann-ı galibimiz şöyledir ki, Ebû Hanife rahmetullahi aleyh'in edille-i şer'iyeden anlayıp çıkardığı meselelerin diğer imamlarınkilere nisbetle doğrusu, yanlıştan daha çoktur.” Zaten amel için zann-ı galip yeter.” *Kadıızâde Şerhi*, s. 174-175.

¹⁵⁷ “Sakınılması gereken bazı ahlaki davranışlar”, Birgivi, s. 67.

¹⁵⁸ Gönülmek: Günülemek, kıskanmak, Dilçin, s. 116.

çok malı olsa, meâsiye harç etse, veya çok ilmi olsa anınla mal ve riyâset tahsîl itse, sen âlarun malının ve ilminin zevâlin istesen, ma'siyete alet ettikleri için bu câizdir ve dahî câizdir ki, bir kimsenün ni'meti gibi bende ni'met olsa dîsen, Ândân zevâlin istemesen, âna gıpta dîrler.

Ve kibirden ki ol kendini gayrîden eyi görmektir. Şeytan sıfatıdır ki “أنا خير” dîmişdir.¹⁵⁹ Kâtî kaçmak gerekdir.

Ve ‘ucbdan ki ol amelîn ve ibâdetin kendîden görüb Allâhü Teâlâ'nün tevfikî-leîle ve ihsanıla olduğundan gaffetdir.

Ve hıkdan¹⁶⁰ ki kin tutmaktır. Dünyâ hususından ötürü ve incinüb kalbîle sevmeyüb düşmanlık itmektir. Amma gayrîlere zulm itdiğinden ötürü sevmesen ya fisk ve ma'siyet itdiği ecilden¹⁶¹ sevmesen ol güzeldir. ânâ gazab-ı fillâh dîrler.

Ve hubb-idünyâdan ki ol dünyâda zevk itmek istemektir, gönül virüb teksîrine sa'y itmektir. Cümle günahların başıdır. Dünyâ dâr-ı belâdır. Bunda zevkitmek istemek alçaklıktır.¹⁶² Zirâ zevk cennette olur. Ana gönül bağlamak gerekdir.

Ve hubb-i riyâsetten ki ol belli bir âdem olmak istemektir. Kazâ ve tadrîs ve va'z gibi. “Koyuna salınmış aç kurdun zararından, bunun zararı kişinin dinine artıktır.” dîmişdir Habîbullâh.¹⁶³

Ve tûl-i emelden ki ol kendüye uzun ömür takdîr edüb çok yaşamayı sevmektir, Dünyâ hazzı için.

Amma ibâdeti articak¹⁶⁴ itmek için uzun ömür istesen ol câizdir ki ve nefis arzusına tâbi' olmadan ki ol ne isterse gönüli yiyecekten ve giyecekten ve bina-

¹⁵⁹ قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْتَجِدُّ إِذْ أَمَرْتُكَ فَقَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ Anlamı: “Allah, “Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?” dedi. (O da) “Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın” dedi.” 7/Araf,12.

¹⁶⁰ Hikd: Kin (Arapça), Ali Nazîmâ-Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009; 139.

¹⁶¹ Ecil: Sonraya bırakmak (Arapçası), Ali Nazîmâ-Faik Reşad, s. 74.

¹⁶² “Ahmaklıktır”, *Kadıızâde Şerhi*, s.84.

¹⁶³ Kâ'b İbni Mâlik radiyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: “Bir koyun sürüsünün içine salverilmiş iki aç kurdun o sürüye verdiği zarar, mala ve mevkiye düşkün bir adamın dinine verdiği zarardan daha büyük değildir.” Tirmizî, Zühd 43.

¹⁶⁴ Kelimenin kullanımı doğrudur.

dan ve avratdan tahsiline sa'y itmektir. Ve fakîrlikten korkudan ve Allah'ın takdir ettiğine incinmekve elin alkışın sevmeden ve istemedence nefis için gazab itmeden ve inattan ki ol hakkı bilüb inkâr itmektir ve kabûlünden âr itmektir.

Ve hırsdan ve tama'dan¹⁶⁵ ve buhliden¹⁶⁶ ve ganîleri¹⁶⁷ gınasından ötürü ululamakve fakîrleri horlamaktan ve elin aybın yoklamadan ve emânete hıyanetten ve kimseyi aldatmadan ve kalbden ahiret havf ve hüznü çıkmadan bû cümleden kalbceğizlerini erideler, hilâf-ı muktezâlarına¹⁶⁸ mümâreset¹⁶⁹ edüb zemm¹⁷⁰ hakkında vârid olan edilleleri dâim teemmül itmekle.

3.2. Kazanılması Gereken Bazı Ahlaki Davranışlar

Ahlâk-ı hamîde: Vedahî kalbceğizlerini bezeyeler sabrîle. Belâlara ve mihnetlere ve marazlara ve musîbetlere katlanalar. Ceze¹⁷¹ itmeyeler, kimseye şikâyet itmeyeler. Ve tefviz ile ki ol cem'î-i umurun Allah'a ısmarlamaktır. Allâhü Teâlâ'dan bir nesne istediği vaktin hayır ise müyesser it ya Rabbi diye. Hükm ile istemeye ve şükür ile ki; ol Allâhü Teâlâ'nın ni'metlerini bilüb mukâbelesinde kulluk ve ibâdet itmektir. Aslı şükür, şükürden acze i'tirâfdır.

Ve Allâhü Teâlâ'dan korkmak ile ve rahmetin ummak ile ve kazâsına razı olmak ileve dünyâdan i'râz itmekle ve az 'ayşe kanâat itmekle ve cömertlikle ve zikr-i minnetle yâ'nî her taat Allah'ın tevfikîle ve lutfîle olduğın önub ucub¹⁷² getürmekle ve ihlâs ile ki ol ibâdeti mücerred, Allah'a takarrüb itmek için itmektir. Garaz-ı nefsânî ve dünyevî karıştırmamaktır.

Ve tevekkül ile ki ol rızık husûsunda Allah'a dayanmaktır. San'atına ve malına ve kuvvetine ve kadıya ve kadı askere ve gayrîye dayanmamaktır.

Ve tevâzuyla ki ol kendün cümleden alçak görmektir ve nasihat ile ki ol gayrînin eyi olduğın istemektir.

¹⁶⁵ Tama: Aç gözlülük, (Arapça isim), Devellioğlu, s. 1030

¹⁶⁶ Buhl: Cimrilik (Arapça isim), Devellioğlu, s. 113.

¹⁶⁷ Ganî: Zengin (Arapça isim), Devellioğlu, s. 277.

¹⁶⁸ Muktezâlarına: Lazımgelmiş (Arapça sıfat), Devellioğlu, s. 681.

¹⁶⁹ Mümâreset: çalışıp alışmak (Arapça), Ali Nazîmâ-Faik Reşad, s. 329.

¹⁷⁰ Zemm: Yermek, kınama (Arapça isim), Devellioğlu, s. 1177.

¹⁷¹ Ceza: Sabırsızlıkla teessür (Arapça), Devellioğlu, s. 1116.

¹⁷² Ucb: Kendini beğenmiş (Arapça isim), Devellioğlu, s. 1116.

Ve hüsn-i zannîle ve kendü hakkında etdikleri eksiklikleri afv itmekle. Ve nefis arzusuna muhâlefet îtmekle ve kendü aybına meşgul olubgayrîlerün aybından i'râz itmekle.

Ve hakkı kabûlîtmekle hatasına i'tirâf idüb âr itmekle ve tevbe itmekle ki ol günahlarına pişmân olub Allah'dan korkub şimdengerü asla günah îtmemeye azm îtmekdir. Hakk-ı abd ise helalleşüb, hakkullâh ise kazâsı veya keffâreti olanın kazâsın ve keffâretin itmekdir.

Takvâ: Ve dahîvasiyyetim oldur ki; takvâyâ berk¹⁷³ yapışalar. Zîrâ Ândân ef-dal nesne yokdur. Ve gayrî ameller onsuz kabûl olmaz. Takvâ günahlardan kâtî sakınmaya dîrlerler. Bûnu murad edenler yedi uzuvlarını sakınalar meâsîden. Tâ kicehennemin yedi kapusu onların hakkında pekişe. Kulak, göz, dil, el, ayak, karın, ferç¹⁷⁴ amma kulakların sakınalar saz dinlemeden. Şeşna ve zurna ve tabal ve tanbüre ve kopuz ve cenk ve kânun ve ney gibi. Ve yalan ve gıybet ve fuhuş dinlemeden. Ve tegannîle zikir ve Kur'ân ve eş'âr dinlemeden.

3.3. Organların Haram Fiillerden Korunması

Âfâtu'l-ayn: Ve gözlerini sakınalar harama bakmadan. Er âdemin göbeği altından tâ dizi altına dek bakmak haramdır. Ve mahreminin kızı ve kızı kızı ve anası ve ebesi ve kız karındaşı ve kız karındaşı kızı ve halası ve dayısı ve kayın anası ve üvey kızı ve radâ'dan anası ve kız karındaşı gibi. Ve azadsız câriyesi dahî böyledir, bakan er olsun avrat olsun. Lâkin er olursa bûnlardan artıklığı¹⁷⁵ mahreminin ve cariyeün karnına ve arkasına dahî bakmak haramdır.

Nâ-mahrem avrada yüzünden ve eli ayasından ve ayağından gayriye er âdem bakmak haramdır. Gerekse şehvet olsun ve gerekse olmasın. Güzel olsun, çirkin olsun, karı olsun genç olsun, bakan bikit¹⁷⁶ olsun koca olsun. Amma bakan avrat ise göbeğinden dizi altına dek bakmak haramdır. Er âdeme bakmak gibidir, amma şehvet île bakmak kime olursa olsun, eğer avrat eğer oğlan ve

¹⁷³ Berk: Şimşek

¹⁷⁴ “Kulak, göz, dil, el, ayak, karın, ferç” kelimeleri şerhe olarak kaydedilmiş, *Kadıızâde Şerhi*, s.210.

¹⁷⁵ Artık: Başka, fazla, Dilçin, s. 26.

¹⁷⁶ Bikit: Yaşlı.

neresine olursa olsun haramdır. İllâ avratına ve cariyesine değil. Onların her yerine bakmak câizdir. Ve dahî bir kimsenün kapusu yarığından ya bir delikten çeri bakmaktan ve müslümanlara horluk gözîle bakmadan sakınalar.

Âfât-ı yed: Ve ellerin harama yapışmadan ve kimseyi nâ-hak yere vurmaktan ve rızkın almadan ve necisü'l-ayn olana zarûretsiz yapışmadan; murdâr olmuş ve âdem necisi gibi sâkınâlar.

Âfât-ı batn: Ve karınların haramdan ve mekrûhdan ve şüphelülerden sakınalar. Bir nesneyi kîle şartıla ve okka şartıla alsalar. Satun aldıktan sâânâr kîleleyip ve çekmeyince yimek halal değildir. Eğer götürüce bazar itse câizdir.

Âfât-ı ferc: Ve ferclerin zinâdan ve livâtadan ve avratına ve cariyesine hayız ve nifâs zamanında vat' itmeden¹⁷⁷ ve harama değdirmeden sakınalar.

Âfât-ı ricl:¹⁷⁸ Ve ayakların harama yürümeden ve bir kişinin izinsiz milkine yürümeden ve bir kimseyi nâ-hak yere depmeden ve bir kişinin kalîçesin¹⁷⁹ ya hasırın ya çanağın ya bir gayrî nesnesin basmadan sakınalar.

Âfâtü'l-lisân: Ve dillerin yalan söylemeden ve gıybetten ki ol bir kimsenün ardınca aybın söylemekdir, ânâ sövmek tarikîle; eğer ol ayubândâ varise. Ve eğer ânâ olmasa bühtândır. Ol dahî eşedd-i haramdır. Ve bir kimseyi masharalığa olmadan ve kendüyi öğmeden ve fuhuş söylemeden. Ol ayıplu nesnelere adila söylemekdir. Ve bir kimseyi nâ-hak yere incitmeden ve söğmeden ve ahdin bozmadan ve va'dine muhâlefet itmeden.

Âfât-ı küfr: Vedahî küfür söylemeden katî hazer¹⁸⁰ ideler. Bir kimse küfür söylese cemî' ibâdetünü sevâbı gider. Nikâhı varsa gider. Olhalde ittüğü zinâ olur. Ve anı öldürmek halal olur. Ve boğazladığı murdar olur. Ve olhalde kıldığı namaz ve gayrî amel câiz olmaz. Eğerki âdet üzere kelime-i şehâdet getirir ise detâ ki ol sözden rüçû' idüb tevbe itmeyince. Lâkin "înkâr dahî tevbedir"-dîmişler. Tevbe ittikten sonra gîru yeni Müslüman olmuş olur. Tekrar nikâh lâzım olur. Eğer evvel hacc itti ise tekrar itmek lâzım olur, kâdir ise. Zîrâ ev-

¹⁷⁷ Vat' etmek: Karı koca birlikte olmak.

¹⁷⁸ Ricl: Ayak (Arapça isim), Devellioğlu, s. 892.

¹⁷⁹ Kalîçesin: Uzun halı (Farsça isim), Devellioğlu, s. 485.

¹⁸⁰ Hazer: Sakınma (Arapça isim), Devellioğlu, s. 485.

vel olan ibâdetler küfür söylemekle bâtil oldu. Sonra tevbe îtmekle gîru gelmez. Pes her mü'mine lâyük oldur ki sabahta ve ahşamda bû duayı okuya:¹⁸¹
اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَشْرِكَ بِكَ وَأَنَا أَعْلَمُ، وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا لَا أَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ.

Zîrâ Hazret-i Risâletden¹⁸² mervîdir¹⁸³ ki, bûna müdâvemet iden Allâhü Teâlâ lisânın küfürden saklaya. Vebûduayı dahî hergünde üçkerre okuya. Zîrâ bûdahî mervîdir Resûlullâh'dan: اللَّهُمَّ إِنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ نُشْرِكَ بِكَ شَيْئًا نَعْلَمُهُ وَنَسْتَغْفِرُكَ لِمَا لَا نَعْلَمُهُ.¹⁸⁴

Ve her gün îmânın yenîleye. Eyide ki: “Yâ Rabbî eğer benden küfür sâdır olduysa; tevbe ettim, dîn-i İslâm'a girdim, Hazret-i Muhammed aleyhisselâm senin cânıbinden her ne getirdi ise; inandım, hakdır” diye Allâhü Teâlâ'ya. “Ve Allâhü Teâlâ'dan her gelen nesneye Allâhü Teâlâ'nın muradı üzre inandım. Ve peygamberlere ve peygamberlerden gelen her nesneye peygamberlerin muradı üzre inandım.”

Ve küfür sözler çokdur amma bazı il içinde meşhur olanları beyân idelim.

4. İnsanı Küfre Düşüren Sözler

Elfâz-ı küfr: “Ey Tanrı¹⁸⁵ rahmetin benden diriğ¹⁸⁶ dutma” demek küfrdür, dîmişler. Bir kimse “Allah'ın hükmi böylecedir” dîse, bir âher kişi dahî “Ben Allâh'ın hükmün ne bileyin” dîse, Allah'ın emrini istihfâfdır¹⁸⁷ küfrdür, dîmişler.

¹⁸¹ Anlamı: “Allahım! Sana birşeyi bilerek koştuktan sana sığınırım. Bilmediğim günahlarımdan istiğfar ederim. Sen kalpleri en iyi bilirsin.” Bu duanın içerisinde yer aldığı hadisin tercümesi şu şekildedir: Ebu Musa el-Eş'ari şöyle dedi: Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün bize şu hutbeyi irad etti: “Ey insanlar! Bu şirkten kaçınınız, çünkü muhakkak ki o, bir karıncanın kımıldamasından daha gizlidir! Allah'ın söylemesini dilediği birisi şöyle dedi: O, bir karıncanın kımıldamasından daha gizli iken, biz ondan nasıl sakınacağız? Rasullullah (sallallahu aleyhi ve sellem): Ey Allah'ım, bile bile sana şirk koştuktan sana sığınırım. Bilmediğim şeylerden dolayı Senden mağfiret dilerim! deyin buyurdu.” İbni Ebi Şeybe, Musannef, 29547; Ahmed, Müsned, 4/403; Taberani, Kebir; Taberani, Evsat; Ebu Ya'la, Mecmea'z-Zevaid, 10/223, 224; Tergîb ve't-Terhib, 1/76.

¹⁸² Risâlet: Elçilik (Arapça İsim), Devellioğlu, s. 350.

¹⁸³ Mervîd: Rivayet olunan (Arapça sıfat), Devellioğlu, s. 623.

¹⁸⁴ Anlamı: “Allahım! Biz bilerek sana şirk koştuktan sana sığınırız. Bilmediğimiz halde şirk koştuktan dolayı istiğfar ederiz.”

¹⁸⁵ “Ya Rabbî”, *Kadıẓâde Şerhi*, s. 232.

¹⁸⁶ Diriğ: Uzak.

¹⁸⁷ İstihfâf: Küçük görme (Arapça isim), Devellioğlu, s. 456.

Bir kimse “Cemî” peygamberlere inandum, Âdem peygamber midir değil midir, bilmezsin.” dâse, kâfir olur dâmişler.

Bir kimse Muhammed aleyhisselâmın peygamberlerün âhiri idükini bilmese “ol kişi Müslüman değildir” dâmişler.

Bir kimse “Eğer peygamberlerün dâdiği gerçek ise ve adl ise biz kurtulduk” dâse, kâfir olur dâmişler. Bû fakirin anladığı oldur ki bûni şek tarîkîle dirse küfrdür.

Bir kişi âhere eyitse; “Başın tıraş eyle ve tırnakların kes, zîrâ Sünnet-i Resûldür.” Olda “İşlemezsin” dâse, bû söz küfrdür, dâmişler. Sâir sünnetlerde böyledir. Husûsâ şol sünnet ki; ma’rûf ola, sübûtu tevâtür ile ola. Misvâk gibi. İmamlarumuzdan mervîdir; “Eğer bir şehrin halkı misvâkı terk üzre cem’ olsalar kâfir kırar gibi onları kırmak gerektir.” Bû fakîrin anladığı oldur ki; bû sözü, sünnetliğin inkâr tarîkîlesöylese küfrdür. Amma muradı “Senin emrin ile işlemezsin, belki Resûlullâh’ın sünneti olduğu ecilden işlerin” dâse zâhir budur ki küfür değildir. Nitekim bazı muhakkikin böylece tahsîlîtmışdir.

Bir kişiye “Namaz kıl” dâseler olda “Kılmazın” dâse demekde ve bir kimse “Yerlerden alınan harâc pâdişâhın milki” i’tikâd itse küfrdür, dâmişler.

Bir kimseye “Allah bana cenneti virse sensiz istemezsin” dâse yâhud “Ben emr olunsam fûlanla cennete girmeğe, girmezsin” dâse yâhud “Allah bana senden ötürü cenneti verse girmezsin” dâse yâhud “Allah bana cennet virirse dilemezsin, dâdârın¹⁸⁸ görmesin dilerin” dâse, bû cümle küfrdür, dâmişler.

“Bir kimse îmân artar veya eksilir ” dâse küfrdür, dâmişler. Bûhakîrin anladığı oldur ki mü’men bih itibarla artar eksilir dirse küfrdür. Zîrâ müçtehidinden çok kimse îmânın ziyadesine ve noksanına kâildir.

Bir kimse “Kible ikidir, biri Ka’be, biri Kudüs’dür” dese küfrdür, dâmişler. Bû fakîrin anladığı oldur ki “Şimdiki halde kible ikidir” demek küfrdür. Amma “Evvel Beyt-i Mukaddes kible idi, sonra nesh oldu, Ka’be kible oldu” dâse zâhir budur ki, küfür değildir.

¹⁸⁸ Didâr: Yüz, çehre (Farsça isim), Devellioğlu, s. 184.

Bir kimse bir âlime buğz itse veya söğse bir sebebsiz ânın üzerine küfür korkulur.

Bir kimse “Fesâd itmek düşmanlıktan yeğdir” dâse, küfrdürdîmişler.

Kâfirlerün işlerini güzel i'tikâd itmek küfrdür, dîmişler. Hatta bir kişi “Yemek yerken söz söylemek, Mecûsî'lerden eyü nesnedir” dâse yâhud “Hayız zamanında avratla yatmamak, Mecûsîlerden güzel nesnedir ” dâse küfrdür dîmişler.

Bir kimse “Ben mü'minin inşaallah” dâse, te'vîle kâdir olmasa küfrdür, dîmişler. Bir kimse oğlu ölen kimseye “Tanrı'ya senün oğlun gerek oldu” dâse, kâfir olur dîmişler.

Bir avrat beline bir kara ip taksa, “Bu ip nedir?” dâseler; “Zünnardır”¹⁸⁹ dâse kâfir olur dîmişler ve erine haram olur dîmişler.

Bir kişi haram taam yidikte “Bismillâh” dâse kâfir olur” dîmişler. Bûfakîrin anladığı oldur ki, haram liaynihî olduğu vakitte küfrdür. Sübhî¹⁹⁰ gibi, murdar olmuşun eti gibi ve yağı gibi. Eğer haram liaynihi idikini bilürse. Zîrâ İsmul-lâh'ıtahfif olur. Zîrâ imamlarumuzdan mervîdir; “bir kimse bir taamı gasb itse, bismillah dâse” kâfir olmaz. Allâhü Teâlâ a'lem.

Bir kişi bir gayre beddua idüb“Allâhü Teâlâ senin canını küfürle alsın” dâse kâfir olmasında ulemâ ihtilâf ettiler. Aslı budur ki kendinin küfrüne rıza bi'l-ittifâk küfrdür. Amma gayrînin küfrüne rıza bazılar katında oldahî mutlaka küfrdür. Ve bazılar katında küfre istihsânen rızâküfrdür. Amma zulümden ve fıskdan ötürü azab dâim ve şedîd olsun diye rızâ ise küfür değildir. Bû kavli esahh anlarız. Zîrâ Kur'ân-ı Azîm'de Hazret-i Musa aleyhis-selâm kıssasında buna delil vardır.

Bir kimse eyitse¹⁹¹“Allâhu Teâlâ bilir, fulan işi işlemedin.” Hâlbuki o işi işlediğini bilse ulemâ küfründe ihtilâf itdiler. Esahh budur ki kâfir olur. Vechi budur ki bûfakîrin anladığında Hak Teâlâ'ya cehl- i mürekkeb isbât itmiş olur. Teemmül ile zâhir olur.

¹⁸⁹ Zünnar: Papazların kuşandıkları kuşak (Arapça), Ali Nazîmâ-Faik Reşad, s. 573.

¹⁹⁰ Sübhî: Bir tür içecek.

¹⁹¹ Eyitse: Dese.

Bir kimse bir avrat nikâh itse şâhîtsiz; ol erle avrat eyitseler “Tanrı¹⁹² ve Peygamber şâhidimizdir” ikisi dahîkâfir olur demişler. Zîrâ peygamber gaybı bilür demek olur. Peygamber diri iken gaybı bilmezdi, öldükten sonra kande bilir.

Bir kimse ben uğrulanları ve yitikleri bilüründise böyle diyen ve buna inanan kâfir olur. Ve eğer eyitse “Bana cin haber verir, ânımla bilürün”, gîru kâfir olur. Zîrâ cinde gaybı bilmez. Hemân Allâhu Teâlâ bilir. Ve ânın bildirdiği bilür.

Bir kimse Allah’a and içmek istese, bir kişi dahî “Ben senin Allah’a and içtiğini dilemezim, talâka ve ‘itâka andını dilerin” dîse, ulemâ küfründe ihtilâf itmişler.

Bir kimse bir kimseye “Senün dîdârın bana can alıcı dîdârı gibidir.” dîse ulamâ bunun küfründe ihtilâf itdiler. Ekseri kâfir olur dîdiler. Zîrâ can alıcı Hak Teâlâ’nın ölüm meleğidir. Meleği tahfif küfrdür.

Bir kimse “Bî-namazlık hoş işdir” dîse, kâfir olur dîdiler.

Bir kimse “Allâhü Teâlâ gökte benim şâhidimdir” dîse kâfir olur. Zîrâ Allâhü Teâlâ’ya mekân isbât îtmîş olur. Allâhü Teâlâ mekândan berîdir.

Bir kimse “Resûlullâh aleyhisselâm her yemek yidiğinde parmağın yalar idi”- dîse, bir âher “bu edepsizlik ancak” dîse, kâfir olur.

Bir kimse “Rızık Allah’tandır, lâkin kuldân hareket gerektir.” dîsebû söz şirkdir, dîmişler. Zîrâ hareket de Allah’dandır.

“Nasrânî olmak hayırludur Yahûdî olmadan” dîse, kâfir olur. “Yahûdî şerdir Nasrânîden” dîmek gerektir, dîmişler. “Kâfir olmak yeğdir, hıyânet îtmekten” dîse Ebu’l-Kâsımrahmetullâhi aleyhkâfir olur dîmiş.

Bir kimse haramdan sadaka etse, sevap umsa alan fakîr haramdan olduğunu bilse, verene dua etse, veren dahî “âmîn” dîse; ikisi dahîkâfir olur demişler.

Bir kimse “İlim meclisinde benim ne işim var?” dîseyâhud “Âlimlerin dîdiğini îtmeye kim kâdir olur” dîseyâhud fetvâyı bıraksa; “Nedir bû!” dîse, kâfir olur dîmişler.

¹⁹² “Allah”, *Kadıçâde Şerhi*, s.238.

Zamanımız pâdişâhına “Âdil”dise, kâfir olur dîmişler. Bir kişiye “Gel şer’a gidelim” dîseler, oldahî “Muhzır¹⁹³ getürmeyince gitmezin”yâhud “Ben şeriatı ne bileyin” dîse, kâfir olur dîmişler. Amma “Kadıya gidelüm”dîseler, “muhzır getürmeyince gitmezin”dîse, kâfir olmaz.

Bir kimse küfür söylese, bir kişi dahî gülse, gülen de kâfir olur; meğer gülmesi zarûrî ola dîmişler.

Tanrıdan hâlî yer yok dîse, kâfir olur dîmişler. “Ervâh-ı meşâyih¹⁹⁴ hazıradır, bilürler”dîse, kâfir olur dîmişler. “Ben şer’i bilmezim”dîse, kâfir olur dîmişler.

“Âdem peygamber aleyhisselâm buğday yimese biz şakî olmazdık”dîse, kâfir olur dîmişler. “Biz bûdünyâda olmazdık”dîse, ihtilâf îtmîşler. “Âdem peygamber bez dokudu” dîse, birisi dahî; “Eyle¹⁹⁵ biz cülâh¹⁹⁶ oğlanları imişiz” dîse, kâfir olur.

Bir kişi bir küçük günah etse, birisi dahîana “Tevbe et” dîse, ol dahî “Ne işledim tevbe edeyim” dîse, kâfir olur dîmişler.

İki kişi çekişseler, biri birine “Gel ilme gidelim” dîse, ol dahî “ben ilmi ne bileyim” dîse kâfir olur. Zîrâ ilmi istihfâfdır, dîmişler.

Haram-ı kat’îyi, “Subhî ve hıncır eti gibi helaldir” dîse, ya halal-i kat’îyi “Haram” dîse, kâfırolur. Cemî’ edyânda haram olup hillî hikmete muhâlif olanın helal olmasın arzu îtmek küfrdür. Zinâ ve doyduktan sonra yemek gibi. Amma subhînin helal olmasın temennî eylese, kâfir olmaz, dîmişler.

Kur’ân-ı Azîm’i muhâverede¹⁹⁷ velâğ¹⁹⁸ arasında isti’mâl¹⁹⁹ küfrdür, dîmişler. Mesela bir Yahyâ adlı kimseye²⁰⁰ **حُذِّ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَأَتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا**dise, kâfir olur dîmişler.

¹⁹³ Muhzır: Mübaşir (Arapça isim), Devellioğlu, s. 676.

¹⁹⁴ Ervâh-ı meşâyih: Ervah: Canlar(Arapça isim çoğul); meşâyih (Arapça isim çoğul), şeyh, Devellioğlu, s. 630.

¹⁹⁵ Eyle: Öyleyse.

¹⁹⁶ Cülâh: Kaba dokunmuş kumaş 8Farsça isim), Devellioğlu, s. 145.

¹⁹⁷ Muhâvere: Karşılıklı konuşma (Arapça isim), Devellioğlu, s. 670.

¹⁹⁸ Lâğ: Latife (Frasça isim), Devellioğlu, s. 539.

¹⁹⁹ isti’mâl: amel (Arapça isim) kullanmak, Devellioğlu, s. 460.

²⁰⁰ Anlamı: “Ey Yahya, kitaba sımsıkı sarıl” dedik. Biz, ona dâbâ çocuk iken hikmet vermiştik.”19/ Meryem, 12.

5. وصايا لسالك طريق الآخرة²⁰¹

Ve dahi vasiyyetim oldur ki; Allâhu Teâlâ'nın emritdiği nesnelere işleyeler, kazâyâ kalmış namazların kılalar ve kalmış zekâtlarını vereler ve oruçlarını tutalar ve hac lâzım ise îdeler. Farz-ı ayn olan ilimleri ki ilm-i hâldir, öğreneler ve ulemâ meclisine hâzır olalar. İlimde ve amelde sika olanun fetvâsıla amel îdeler. Her kimin gerekse fetvâsıla amel îtmeyeler.

Semâ' meclisine hâzır olmayalar. Tegannî ile zikr ve ezan ve Kur'ân ve duayı istimâ' îtmeyip inkâr îdeler. Allâhü Teâlâ'nın ism-i şerifi zikr oldukda ta'zîm îdeler.²⁰² وَيَبَارِكُ تَعَالَى²⁰³ ya²⁰⁴ عَزَّوَجَلَّ²⁰⁵ وَسُبْحَانَ اللَّهِ²⁰⁶ ve Resûlullâh'ın ve sâir enbiyânın ism-i şerifi zikr oldukda salavâto getireler, kitapta bile yazalar. İşâret ile iktifâ îtmeyeler. Ashâb anıldıkda رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ²⁰⁶ diyeler. Sâir ulemâ ve meşâyih anıldıkda “رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ”²⁰⁷ diyeler.

Üstadlarına ta'zîm îdeler, önünce yürümeyeler; meğer delâlet için ola. Ândân evvel söze başlamayalar, berk²⁰⁸ söylemeyeler. Hizmetine evişeler.²⁰⁹ Ve bi'l-cümle her yerde rızâsın gözedeler, i'tirâz îtmeyeler. Kendileri dövse veya kakısa,²¹⁰ nasihat bileler, incitmeyeler.²¹¹ Müteallikâtına²¹² da riâyet îdeler. Pâdişâh-ı İslâm'a adl ve insâf ile ve a'dâ üzerine nusret ile dua îdeler. Zâlimdir diye beddua îtmeyeler.

Ve akrabaya sıla îdeler, kat'ı rahm²¹³ itmeyeler. Ve ebeveyne tamâm-ı riâyet îdeler, berk söylemeyeler, gazab ile bakmayalar, emrederse tutalar, eğer ma'siyet değilse. Dövmesine ve kakımasına²¹⁴ sabrîdeler karşılamayalar.

²⁰¹ Ahiret Yoluna Girene Nasihatler

²⁰² Anlamı: “Allah yüce ve mübarektir.”

²⁰³ Anlamı: “Allah aziz ve celildir.”

²⁰⁴ Anlamı: “Allah her şeyden yücedir.”

²⁰⁵ Anlamı: “Allah celle ve celal sahibidir.”

²⁰⁶ Anlamı: “Allah ondan razı olsun.”

²⁰⁷ Anlamı: “Allah ona rahmet eylesin.”

²⁰⁸ Berk: Şimşek.

²⁰⁹ Evişeler: İvişmek, acele etmekte yarışmak, Dilçin, s. 132.

²¹⁰ Kakısa: Kızsa.

²¹¹ “nasihat bileler, incitmeyeler” ifadesi Şerhe karışmış. *Kadıızâde Şerhi*, s.259.

²¹² Müteallikât: Yakın kimseler (Arapça isim çoğul), Devellioğlu, s. 758.

²¹³ Kat'ı rahm: Akrabalığı kesen. Kat'ı kesmek (Arapça sıfat), rahm akraba, Devellioğlu, s. 495.

²¹⁴ Kakıması: Kızmasına.

Ve komşularına riâyet îdeler. Kokuli taam bişirdikde bir mikdar onlara vireler. Ve hâcetciklerini mümkün oldukça kazâ îdeler.

Ve sâir ihvâna²¹⁵ mahabbet îdeler. Eksiklerin afv îdeler. Emr-i ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker îdeler. Müdâhene²¹⁶ itmeyeler. Müdârât²¹⁷ îdeler. Müdârât oldur ki, def-i zarar için ola.

Çok gülmeden ve çok söylemeden sakınalar.

Akçe muâmele itmeyeler ve itmesine muînde²¹⁸ olmayalar. Ve şâhid ve kâtib dahî olmayalar. Ve bey'de ve şirâda ve cümle muâmelelerinde şer'i şerifi icrâ îdeler.

Ve ücret ile imâmet ve te'zîn²¹⁹ ve ta'lîm-i Kur'ân ve ilm-i dîn itmeyeler. Pâdişah ve kadı asker ve kadı ve bey kapısına zaruret olmayınca varmayalar.

Cemâate müdâvemet îdeler. Sünnet-i müekkîdeleri terk itmeyeler. Bid'atlerden ihtirâz²²⁰ îdeler. Fezâilden kuşluk namazına müdâvemet îdeler. Ekallî²²¹ iki rek'at, ekseri sekiz. Ve ahşamdan sonra altı rek'at kılalar üç selâm ile. Ândan sonra yedi kerre النَّارِ مِنَ النَّارِ²²² diyeler. Sabâhın farzından sonra dahî yedi kerre böyle diyeler. Ve yatsu farzından sonra dört rek'at kılalar vitirden evvel.

²¹⁵ "Din kardeşi", *Kadıze Şerhi*, s.261.

²¹⁶ Müdâhene: Dalkavukluk (Arapça isim), Devellioğlu, s. 706.

²¹⁷ Müdârât: Yüze gülmek 8Arapça isim), Devellioğlu, s. 707.

²¹⁸ Muîn: Yardımcı (Arapça sıfat), Devellioğlu, s. 676.

²¹⁹ Te'zin: Müezzinlik.

²²⁰ İhtirâz: Korunmak.

²²¹ Ekall: En az (Arapça sıfat), Devellioğlu, s. 211.

²²² Anlamı: "Allahım beni cehennemden koru". Bu dua şu hadisin bir bölümüdür: "Peygamber Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: Sabah namazını kıldığında hiç kimseyle konuşmadan önce yedi defa "Allahümme ecirna minen-nar =Allah'ım, beni Cehennem ateşinden koru" de. O gün ölürsen Allah senin için Cehennem ateşinden koruyucu bir berat yazar. Akşam namazını kıldığında hiç kimseyle konuşmadan önce yedi defa "Allah'ım, beni Cehennem ateşinden koru" de. O gece ölürsen Allah senin için Cehennem ateşinden koruyucu bir berat yazar." (Müsned, 4/234).

Ve Savm-ı Dâvûd'a²²³ meşgul olalar. Bû olmazsa dûşenbe²²⁴ ve pencşenbe²²⁵ tuta Olmazsa Eyyâm-ı bîz'i²²⁶ tutalar; on üçü ve on dördü ve on beşi.

Ve her gece Tebâreke sûresin okuyalar ve teheccüdü terk îtmeyeler. Ekalli iki rek'at ekseri on iki.

Ve sabah namazından sonra üç kerre *أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* ²²⁷diyüb Sûre-i Haşr'in âhirini okuyalar. Ve müsebbeât-ı 'aşrı²²⁸ sa-
bahda ve ikindüden sonra okuyalar. Ve ardınca on kerre *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلِيُّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* ²²⁹diyeler.

²²³ Savm-ı Dâvûd'a Bir gün oruç tutup bir gün tutmamak demek olan "savm-ı Dâvûd", Hazret-i Dâvûd'dan ümmet-i Muhammed'e hâtıra kalan bir ibâdetdir. Allâh Rasûlü sallâllâhu aleyhi ve sellem en faziletli orucun "savm-ı Dâvûd" olduğunu beyân buyurmuşlardır. Abdullâh bin Amr bin el-Âs radiyallâhu anh'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Vallâhi ömrüm boyunca gündüz oruç tutacağım; gece namaz kılacağım." diye yemin ettiğimi Nebî sallâllâhu aleyhi ve sellem'e bildirmişlerdi. O bana: "Böyle söyleyen sen misin?" diye sordu. Ben de: "Anam-babam sana fedâ olsun yâ Rasûlallâh! Evet, ben söyledim." dedim. Bana: "Buna gücün yetmez! Bâzen oruç tut, bâzen ye; bâzen uyu, bâzen (teheccüd) için kalk! Her aydan üç gün oruç tut! Bir iyiliğin karşılığı on mislidir. Bu, bütün seneyi oruçlu geçirmek gibidir." buyurdu. Ben: "Daha fazlasına muktedirim!" dedim. "O hâlde bir gün oruç tut; iki gün iftar et!" buyurdu. "Daha fazlasını yapabilirim!" dedim. "Öyleyse bir gün oruç tut, bir gün tutma! Bu, Dâvûd -aleyhisselâm-ın orucudur ve oruçların en mütedili, en üstünüdür!" buyurdu. Ben: "Fazlasına da güç yetirebilirim!" deyince Rasûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem: "Bundan daha fazlası olmaz!" buyurdu. (Buhârî, Savm 55-57, Teheccüt 7; Müslim, Sıyam 181-193)

²²⁴ Düşenbe: (Farsça isim) Pazartesi.

²²⁵ Pencşenbe: (Farsça isim): Perşembe, Devellioğlu, s. 857.

²²⁶ Eyyâm-ı bîz'i her ay üç gün oruç tutmak, Resulüllah'ın güzel adetlerindedir. Oruç tutulan bu günlerin kameri ayın 13, 14, 15. günlerinde olması daha faziletlidir. İşte bu günlere 'eyyam-ı biyz' denilir. Bu ismin verilme sebebi, bu zaman dilimlerinde gecelerin ay, gündüzlerinde güneş ile aydınlatılmış olmasıdır. Hz. Hafsa (r.anha)'dan rivayet edildiğine şöyle dmiştir: Dört şey var ki Rasûlullah (s.a.s.) onları hiç terk etmezdi. Aşura orucu; Zilhicce'nin on günü orucu; Her aydan üç gün oruç; Kuşluk vakti iki rekât kuşluk namazı kılmak." (Nesai, Sıyam, 83)

²²⁷ Anlamı: "Kovulan şeytanın şerrinden bilen ve duyan Allah'a sığınırım."

²²⁸ müsebbeât-ı 'aşr: Yedi kere okunması gereken dua(Arapça sıfat), aşr: on, Devellioğlu, s. 738.

²²⁹ Anlamı: "Allah'dan başka ilah yoktur, tekdir. Şeriki yoktur. Mülk onundur, hamd onadır. O her şeye kadirdir."

Ve misvâka müdâvemet²³⁰ îdeler. Husûsâ namaz kıldıkta ve abdest kıtında²³¹ ve uykudan kalktıkdâ ve Kur'ân okumaya başladıkda ve tefsîr ve hadîs nakline başladıkda.

Ve dualarına Allâhü Teâlâ'ya senâ ile ve Resûlüne salavât ile başlayalar. Ve cümle mü'minleri analar. Ve vâlideyni ve üstadlarını ve gardaşlarını isimleriyle başkaca analar. Tazarru²³² ile ve ihfâ²³³ îleîdeler.

Halvetlerinde Allâhu Teâlâ'ya tazarru'lar ve tezellüller²³⁴ idüb, zenblerine i'tirâf idüb, ağlayalar. Hak Teâlâ'dan istikâmet ve afv-ü âfiyet ve rızâ-vü tevfiik isteyeler. İmân zevâline havf idüb, dâim hüsn-i hâtîme isteyeler. Ni'met-i İslâm üzre dâim şükrîdeler.

Evlâdlarına ve ezvâclarına ta'lîm-i ilm²³⁵ idüb zaptîdeler. Avratlarını nâ-mahrem evine göndermeyeler. Düğüne ve hamama ve ecnebiyeler 'iyâdesine ve tehniyesine²³⁶ göndermeyeler. Umûr-i 'ızâm²³⁷ avrat sözüne uymayalar. Tedbir-i menzil²³⁸ ve maaşda gâh-i gâh²³⁹ muvâfakat îdeler. Hüsn-i muâşeret idüb bazı taksîrlerine iğmâz²⁴⁰ îdeler, ma'siyet değılse.

Erkek oğlancıklara ibrişim kaftan ve takye ve kuşak giydirmeyeler. Ve ellerine ve ayaklarına hınnâ²⁴¹ yakmayalar. Yedi yaşında oğullarını ve kızlarını namaza başladalar. On yaşına girince kılmazsa döğeler.

Ve dahî şâkirdlerini²⁴² oğulları gibi terbiye ve zabt îdeler. Ve dâim istiğfâr üzre olalar. Dillerinde²⁴³ *عَلَى التَّوْفِيقِ* ve *أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِنْ كُلِّ تَقْصِيرٍ*²⁴⁴ çok ola.

²³⁰ Müdâvemet: Devam 8Arapça isim), Devellioğlu, s. 707.

²³¹ Kıtında: aldığıında.

²³² Tazarru': Kendini alçatarak yalvarmak (Arapça isim), Devellioğlu, s. 1043.

²³³ İhfâ: Gizlemek (Arapça isim), Devellioğlu, s. 416.

²³⁴ Tezellül: Allah'a boyun eğmek demektir.

²³⁵ "İlmihal", *Kadıızâde Şerhi*, s.270.

²³⁶ Tehniye: Tebrik etmeye.

²³⁷ Umûr-i 'ızâm: Umur: işler (Arapça isim çoğul), Devellioğlu, s. 1121.

²³⁸ Tedbir-i menzil: Ev idaresi (Arapça isim), Devellioğlu, s. 1053.

²³⁹ Gâh-i gâh: zaman zaman (Frasça zarf), Devellioğlu, s. 274.

²⁴⁰ İğmâz: Ayıplama (Arapça isim), Devellioğlu, s. 414.

²⁴¹ Hınnâ: Kına.

²⁴² "talebelerini", *Kadıızâde Şerhi*, s.273.

²⁴³ Anlamı: "Başarıya ulaştıran Allah'a ham olsun."

²⁴⁴ Anlamı: "Her kusurdan dolayı istiğfar ederim."

6. وصايا متعلقة بالمحتضر والميت²⁴⁵

Ve dahî ihvâna vasiyyetim oldur ki; marazım müştedd²⁴⁶ olacak. ‘iyâdetime²⁴⁷ gelen ihvân, sûre-i ihlâs okumayı tezkîr îdeler. Ve dahî²⁴⁸ اللّهُمَّ اَعِنِّي عَلَى مُنْكَرَاتِ الْمَوْتِ demeyi telkin îdeler. Ve dahî Hak Teâlâ Hazretinin rahmetin zikrîdeler. Recâya müteallik âyât ve ahbâr veâsâr²⁴⁹ zikrîdeler. Ve dahî kelime-i şehâdet telkîn îdeler. Yanımda²⁵⁰ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ ve²⁵¹ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ diyelerdi diyü ibrâm²⁵² îtmeyeler. Kelime-i tevhidi dîdiğimden sonra eğer âher bir söz söylersem, tekrarca telkîn îdeler. Söylemezsem ol dahî kâfidir.

Ve dahî tezkîr îdeler tevbe îtmeyi ve baş kazımayı ve koltuk kılın yolmayı ve kasık yolmayı ve bıyık kırılmayı ve tırnak kesmeyi. Zîrâ bunlar öldükten sonra edilmez. Ve mümkün olursa gusl itdireler. Olmazsa abdest aldırılar, olmazsa teyemmüm etdireler. Yönüm kıbleden yana döndereler. Sağ cânibime yaturalar, Yâsîn okuyalar.

Hâl-i mevtimde yanımda avrat ve oğlan komıyalar. Ceze’ feze²⁵³ îtmeyeler. İhvân-ı sâlihîn hâzır olalar. Kalblerîle teveccüh idübbû fakîr için selâmet ve şerr-i şeytândân necât taleb îdeler. Ruhum kabzoldukta bir üsküriye²⁵⁴ buhur koyub üç kerre ya beş kerre ya yedi kerre etrafıma devr itdireler.

İskât-ı salât:²⁵⁵ Veliyy-i akrebim olan bir halal kesblü kimseden üç yüz akçe istikrâz ide. Eğer yanımda bû kadar akçe bulunmazsa iki fakîr salih kimsecik-

²⁴⁵ Anlamı: “Ölüm Anında Ve Sonrasında Yapılmasını İstediklerim/Vasiyetim”

²⁴⁶ Müştedd: Şiddetlenen (Arapça sıfat), Devellioğlu, s. 756.

²⁴⁷ İyâdet: Ziyaret(Arapça isim), Devellioğlu, s. 400.

²⁴⁸ Anlamı: “Allahım ölümün çirkinliklerine karşı bana yardım eyle.”

²⁴⁹ âyât-ü ahbâr-ü âsâr: Ayetler, haberler, hadisler.

²⁵⁰ Anlamı: “Allah’dan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın Rasulüdür.”

²⁵¹ Anlamı: “Şehadet ederim ki Allah’dan başka ilah yoktur. Tekdir. Şeriki yoktur. Yine şehadet ederim ki Muhammed O’nun kulu ve Rasulüdür.”

²⁵² İbrâm: Zorlama (Arapça isim), Devellioğlu, s. 403.

²⁵³ Ceza’ feze’: Ağlayıp inlemek.

²⁵⁴ Üsküriye: Kab, eşya.

²⁵⁵ İskât, üzerindeki borcu düşürmek demektir. İskât-ı salât ise, ölmüş bir insanın üzerinden, kazâya kalmış farz namazlarıyla vitir namazları borçlarını düşürmek ve affettirmek ümidiyle yapılan bir tasadduk muamelesidir. İskât-ı savm da, ölünün üzerindeki oruç borçlarını düşürmek mânâsındadır.

ler bulalar ki ehl-i tama' olmayalar. Bû hakîrden müstefid olanlardan olsa evlâdır. Bunları تنها yere ilete. Üçünden gayrî kimse olmaya. Ol üç yüz akçeyi hesab îdeler. Kaç günlük namaza düşerse, "Muhammed bin Pîr Ali'nin ıskâtı salâtı için şuni virdüm" diye. Ol dahî eline alub, "kabûl etdüm" diye. Akçeyi kabul idecek. Şer' ile kendünün milki olduğun bildireler. Ol dahi sonra lütfidübhüs-n-i ihtiyârile ol fakîr'i ahara "Muhammed b. Pîr Ali'nin ıskat-ı salât için sana virdüm", diye ol dahî kabul itdüm diye kendünün milki idüğün bildikten sonra lutf idüb eline alub-karîbine üslûb-i sâbık üzre vire. Bû üslûb üzre tamam devr îdeler.

Velâdetim tarihi dokuz yüz yirmidokuz Cemâdiye'l-ülâ'sınun onunci günidir. Mevtim tarihi ne vakitte olursa on iki yılın tarh²⁵⁶ îdüb, bâkî ne kalırsa devr îdeler. Vitri bile hisab îdeler. Bir vakit namaz için beşyüz yirmi dirhem buğday hisab îdeler. İskât-ı salât devri tamam olunca birkaç devir fıdye-i savm için îdeler. Ve birkaç devir kalmış zekât için ve birkaç devir kalmış kurban için ve fitır ve nüzûr için ve birkaç devir hukuk-i 'ibâd için îdeler. Ândân sonra akçe kangî fakîrde kalursa, lütfidüb hüs-n-i ihtiyârila veliyy-i akrebime hibe ede. Ol dahî eline alıp "kabûl ettim" diye. Ândân sonra veliyy-i akrebimiz dahî yüz akçesin çıkara. Ol iki fakîre ellîşer akçe vire. Sevâbın bû hakire bağışlaya.

Hafr-i kabr: Ândân sonra iki kimse bulalar, kabir kazıcı. Müslümanlar mekâbirinde bir kimsenin kabri kıymetinde kazmağa yirkmişer akçe virelüm diyeler. Bû akçeyi asıl maldan vireler. Derinliği boyumca ola. Entiliği²⁵⁷ yarısınca ola. Tamam, kazıldıktan sonra kiblede yakasın kazalar. Gövdem sığacak kadar, bir lağım gibi îdeler. Tekfîn Ândân sonra. Kefene mübâşeret îdeler. Orta bezlerden îdeler. İsrâf îtmeyeler. Kefeni asıl maldan ideler. Kefen tamam dikildikten sonra etrafına buhur gezdireler, üslûb-i sâbık üzre.

Gasl-i meyyit: Ândân sonra yumağa mübâşeret îdeler. Yuyacak tahtayı vaz'îdeler. Etrafına buhur gezdireler üslûb-i sâbık üzre. Ândân sonra bir sâlih kimse yuya ve birisi su koya. Yanlarında ikisinden gayrî kimse olmaya. Sünnet üzre yuyalar. Evvel abdest aldırılar, teslîsi riâyet îdeler. Suyi kâtî çok döküb isrâf îtmeyeler. Saçım ve sakalım hatmî kaynamış suyla yuyalar. Üzerime âhir

²⁵⁶ Tarh: Düşmek, indirim yapmak.

²⁵⁷ Enti: En.

dökülen suya kâfur katarlar. Veliyy-i akrebimiz lütfidüb ol bâkî kalan akçeden yuyana ve su koyana yirkmişer akçe vere. Ândân sonra kefene saralar.

Salât-ı meyyit: Ândân sonra namazım kılmağa mübâşeret îdeler. Dostca-ğazlara haber îdeler. Sa'y îdeler ki namazıma yüz kişi hazır ola. Hiç olmazsa kırk bâri hâzır ola. Ve dahî namazıma duran cemaat üç saftan eksik olmaya. Artık olursa zarar vermez. Hatta yedi kişide olursa üç saf îdeler. Cenâzem götürül-dükte cehr île zikir îtmeyeler ve müezzın yürütmeyeler. Kabre iletdik de ihvân-dan bir sâlih kimse kabrime gire. Bû hakîri içeri indireler. Lahdın içine koyalar.

بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِهِ²⁵⁸ diyeler. Boynum kibleye meyl etti-reler. Ve Ândân sonra kerpiç île lahdin ağzını yapalar ve diyeler,²⁵⁹ Kerpiç bulunmazsa kamış dayayalar. Ağaç ve kiremit ve hasır ve tabut komayalar. Kuruca toprak üzre koyalar. Ândân sonra çukuri dolduralar, örgüç gibi îdeler. Bir karışdan yüksek îtmeyeler. De-finden fâriğ²⁶⁰ olıcak bir desti su üzerime dökeler. Başım canibinden başlayalar, ayak canibime varıncaya dökeler. Ve ihvândan birisi kabrim yanına dura ve eyi-de: ²⁶¹وَلَقَدْ مَنَّكَ رِضْوَانًا اللَّهُمَّ جَا فِ الْأَرْضِ عَن جَانِبِهِ وَ سَاعِدُ رُوحِهِ . اللَّهُمَّ نَزَلْ بِكَ وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزَلِينَ جَا فِ الْأَرْضِ عَن جَانِبِهِ . وَأَفْتَحْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ لِرُوحِهِ وَأَقْبَلْهُ .²⁶² مَنَّكَ بِقَبُولِ حَسَنِ وَتَبَّتْ عِنْدَ السُّؤَالِ مَنْطِقُهُ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ

Ve dahî bir kişi diye;

اللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَوَأَنْتَا عَلَّمْ بِهِ وَلَا تَعْلَمْ بِهِ إِلَّا خَيْرًا وَقَدْ اجْلَسْتَهُ لِنَسْأَلَهُ . اللَّهُمَّ فَنَبِّئْهُ بِأَقْوَالِ الثَّابِتِ فِي الْأَخْرَةِ كَمَا نَبِّئْتَهُ فِي الْحَيَاتِ الدُّنْيَا . اللَّهُمَّ اَرْحَمُهُ وَ أَلْحَقْهُ بِنَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلَاتُ وَالسَّلَامُ وَ لَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ وَلَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ.²⁶³

²⁵⁸ Anlamı: “Allah’ın ismiyle, Allah ile Rasullullah’ın milleti üzerine”

²⁵⁹ Anlamı: “Allahım! Onu şeytanın şerrinden ve kabir azabından koru!”

²⁶⁰ Fâriğ: azade, vazgeçmek (Arapça), Ali Nazimâ-Faik Reşad, s. 94.

²⁶¹ Anlamı: “Allahım! Kabrini genişlet, ruhunu ferahlat ve rızana kavuştur.”

²⁶² Anlamı: “Allahım! Kabrin yanlarını ona genişlet! Allah’tan geldik. Yine ona döneceğiz. Allahım sana geldi. Sen kavuşulanların en hayırlısın. Kabrini genişlet. Göklerin kapısını onun rubu için aç. Onu en güzel şekilde karşıla. Son anındaki hafızasını sabitle.”

²⁶³ Anlamı: “Allahım! Bu senin kulundur. Onu en iyi sen bilirsin. O’nun bakığında sadece hayır biliyoruz. Şimdi o besap vermek için geldi. Allahım! Dünyada istikamet üzere olduğu gibi Ahirette de sözlerini sabit kıl. Allahım! Ona merhamet eyle. O’nu Nebi’n Muhammed’e, salat ve selam olsun, kat! Sonra yaptıklarını boşa çıkarma. Yaptıklarını zayıf etme!”

Ve dahî ol arada hâzır olanlara diyeler kim “Kardeşiniz için mağfret taleb idün ve Allâhü Teâlâ’dan tesbît isteyin.”

Kırâat ale’l-kabr: Ve bu cümleden sonra oturalar, Kur’ân-ı Azîm okuyalar. Sûre-i Bakara’nın evvelin ve âhirin ve Tebâreke ve yedi kerresüre-i ihlâs okuyalar ve Fâtîha ve muavvizeyyn ve tekrar onbir kerre ihlâs okuyalar. Ve Âyet-ül-kürsî ve Sûre-i Yâsîn ve Sûre-i Bakara’yı bi’t-tamâm okuyalar. Dilleriyle eyideler “Bu okuduğumuz Kur’ân’ın sevâbını bu meyyite bağışladık.”

Keffâret-i savm ve yemin: Kur’ân ve dua tamam olduktan sonra lütfidüb, ol bâkî kalan yüz altmış akçenin altmış altmış fakîre vereler. Bû hakîrin keffâret-i savmın niyyet ideler. Yüzün dahî yüz fakîre vereler. Keffâret-i yemin niyyet ideler.

Telkîn: Bû cümleden sonra dağlalar. Hemân bir âlim, sâlih kimse ihvândan kala. Yüzüm mukâbelesine geçe. Ayak üzre dura. Cem’i hâtır eyleye ve diye ki “Yâ Muhammed ibn-i Meryem”. Üç defa böyle diye. Ândân sonra eyide;

أَذْكُرُ عَهْدَ الَّذِي خَرَجْتُ عَلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا شَهَادَةً أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقٌّ وَالنَّارَ حَقٌّ وَأَنَّ الْبَيْعَةَ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا، وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ. وَأَنَّكَ رَضِيَتْ بِأَلَلهِ رَبًّا وَبِأَلْسَلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَبِيًّا وَبِأَلْقُرْآنِ إِمَامًا وَبِأَلْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَبِلْمُؤْمِنِينَ إِخْوَانًا رَبِّي اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ²⁶⁴

“ve Ândân sonra üçkerrediyeye ²⁶⁵يَا مُحَمَّدُ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ” Ve üç kerre dahî diye Lütfidübbû telkinleri ²⁶⁶يَا مُحَمَّدُ قُلْ رَبِّي yapça yapça²⁶⁷, teenni²⁶⁸ ile diye ma’nâsını fikrederek. Tez tez okuyup gitmeye. Ve Ândân sonra eyidea ²⁶⁹رَبِّ لَا تَذَرُهُ فَرَدَاوَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ” rüçû’ ide, ölü evlerine gideler.

²⁶⁴ Anlamı: “Dünyadan çıkarken şehadetini hatırla: “Şehadet ederim ki Allah’dan başka ilah yoktur. Tekdir. Şeriki yoktur. Yine şehadet ederim ki Muhammed O’nun kulu ve Rasulüdür.” Cehennem baktır. Dirilme baktır. Kıyamet günü gelecektir. Bu konuda şüpheli yoktur. Allah kabirdekâhleri diriltecektir. Sen Allah’ın rab, İslâm’ın din, Muhammed, selam ona olsun, nebi, Kur’an rehber, Kâbe’nin kable, mü’minleri kardeş olduğuma razı oldum. Rabbim Allah’dır. O’ndan başka ilah yoktur, O’na tevekkül ettim. O arşın sahibidir.”

²⁶⁵ Anlamı: “Ey Muhammed! Allah’dan başka ilah yoktur! de.”

²⁶⁶ Anlamı: “Ey Muhammed! Rabbim Allah, Dinim İslam, Nebim Muhammed, salat ve selam olsun, de!”

²⁶⁷ Yapça yapça: Yavaş, yavaşça, sessizce, Dilçin, s. 246.

²⁶⁸ Teenni: Yavaşlık (Arapça isim), Devellioğlu, s. 1055.

²⁶⁹ Anlamı: “Zekerîya’yı da hatırla. Hani o, Rabbine, “Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısı” diye dua etmişti.” 21/Enbiya, 89.

Üzerime yap yapmayalar, Çadır kurmayalar ve beklemeyeler. Başım ucuna bir büyücek taş dikeler. Bellice olub duaya tezkire olsun için. Ve dahî kabrim yıkılacak olursa tamir îdeler. Üzerine toprak dökmekle gîru yeni kabir gibi örgüçlü îdeler. Bir karış mürtefi' îdeler. Açıb içerüden yapmayalar.

Ve dahî ehlime ve evlâdına vasiyyetim oldur ki üzerüme sağu sağmayalar,²⁷⁰ ifrâd ile medh îtmeyeler. Öldüğüm günde ve yedisinde ve kırkında ve yılında taam bişirüb ziyâfet îtmeyeler. Ruhum için sadaka çok ihsân îdeler. Allâhü Teâlâ kabûlîde. Akçeye kâdir olmazlar ise; ekmekten ve pirinçten ve yağdan ve tuzdan ve soğandan ve neye kâdir olurlar ise azdan ve çoktan fakîrlere Allah için virüb, sevâbın bû hakîre dillerile bağışlayalar ve dualarından analar. Heman unutub gitmeyeler.

Ve dahî ebnâma vasiyyetim oldur ki, danışmend olub medreseye varmayalar. Kadı asker kapusına mülâzemet îtmeyeler. Ve kadı ve bey kapusuna ihtiyarlarla varmayalar. Allâhü Teâlâ'ya tevekkül îdüb ilm-i nâfi' tahsiline ve neşrine ve amel-i sâlih ve takvâya meşgul olub, halalden sevk olunandan kaçmayalar. Kimseden mal ve cihet ve mansıb taleb îtmeyeler.

²⁷¹ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا. وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

âyetin dâim teemmül ile okuyalar.

تم تصنيفهبعون الله تعالى تقريب²⁷²

7. ek: ذيل الوصايا²⁷³

7.1.İstinca

İstinca; ayakyoluna oturduktan sonra dübürünü taşla ya tezekle silinmek sünnettir. Silindiği taş tek olmak müstehabdır. Suyla yumak edebdir. Meğer kim necâset dübürün kıllarına çok bulaşmış ola. Öyle olsa taşla silinmek yîtmez,

²⁷⁰ Sağu sağmayalar: Ağıt yakmayalar, Dilçin, s. 189.

²⁷¹ Anlamı: "...Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ânâ bir çıkış yolu açar. Anı beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter..."65/Talâk, 2-3.

²⁷² Anlamı: "Allahü Teâlâ'nın yardımıyla tasnif takriben bitti."

²⁷³ Vasiyyet'e ek.

suyla yumak lâzım olur. Sağ eliyle silinmek ya yumak mekruhdur, sol ile gerekir. Kemikîle veya davar tersiyle veya âdem ve davar yiyecek nesne ile silinmek mekruhdur. Kibleye karşı oturmak ya ardın virmek, ya güne veya aya karşı oturmak mekruhdur.

7. 2. Abdest

Abdestin farzları: Bir kerre yüzün yumak, bir kerre iki kolların yumak, dirseklerle bile. Birkerre başın dört bölükde bir bölüğüne mesh îtmek. Bir kerre ayaklarını topuklarla yumak.

Abdestin sünnetleri: Evvelinde üç kerre ellerin bileklerine varınca yumak. Evvelinde “العظيم والحمد لله على دين الإسلام بسم الله”²⁷⁴ dîmek, misvâk isti'mâl îtmek ve ağzına üç kerre su virmek, yüzüne üç kerre su virmek. Abdesti alırken arasın kesmeyüb ulaştırmak. Kulağına yaşdan artan suyla mesh îtmek. Ve tertibince almak. Parmakların hilallimek. Ve her yunan yerini üç kerre yumak. Ve başına kablayı mesh virmek. Evvelinde abdeste niyyet îtmek. Sağından başlamak. Meshe elinden başlamak. Ve ellerin ve ayakların yumağa parmaklarından başlamak.

Abdestin mekruhları: Sağ elile sümkürmek, üçden artık yumak, güneşte ısınmış suyla abdest almak, suyu yüzüne berk vurmak.

Abdesti bozanlar: Önden ve artdan çıkan necâset. Ve yel, gövdeden çıkan kan ve irin ve saru su. Gusülde yuması lâzım olan yerden çıkub akarsa. Ve ağız dolusu kusmak, eğer balgam değilse. Yatub veya dayanub uyumak. Eğer dayanak alınsa düşeceklerin ise. Delü olmak, uğunmak,²⁷⁵ sarhoş olmak, namaz içinde kâtî gülmek. Çıblakla avratıla kocuşmak.²⁷⁶

7. 3. Gusül

Guslün farzları: Bir kerre ağzına su virmek, bir kerre burnuna su virmek, bir kerre cümle bedenini yumak.

²⁷⁴ Anlamı: “Azim olan Allah'ın ismiyle. İslam dini üzere Allah'a hamd olsun.”

²⁷⁵ Uğunmak: Bayılmak, Aklı başından gitmek, Dilçin, s. 231.

²⁷⁶ Kocuşmak: Kucaklaşmak, sarmaşmak, Dilçin, s. 154.

Guslün sünnetleri: Evvelinde abdest almak. Niyyetîtmek. Gövdesinde necâset varsa ânı evvel yumak. Evvel sağ omuzuna, sonra soluna dahî. Sonra başına ve sâir âzâsına dökme.

Guslün mûcibleri: Şehvet ile meni çıkmak. Uyanık iken olsun uyurken olsun zekerün sünnet olduğu yer avratın fercine girmek. İnzâl olmazsa da ikisini de gusül lâzım olur. Uykudan kalkıldıkda döşeginde veya donunda meni veya mezi bulmak. Zekeri ucunda su bulmak; eğer yatdığı vakitte zekeri hareket üzere değilse. Hayzı kesilmek, nifâsı kesilmek.

7.4. Namaz

7.4.1. Namazın Şartları

Namazın dışarısındaki farzlar ki ânâ “Şart”dırler: Namaz kılariken avretin örtmek. Erin avreti göbeği altından dizi altına değındir. Cârîyenin dahî böyledir. Artıklığı²⁷⁷ arkası ve karnı avretidir. Hüre avretin her yeri avretidir. İllâ yüzü değil ve eli ayası ve ayakları değil. Saçı dahî avretidir, örtmek gerek. Karıcıkda²⁷⁸ olursa, tenhada ve karagü²⁷⁹ yerde de kılarısa.

Niyyet îtmek. Namaza şurû²⁸⁰ önünce “şu vaktin farzına” diye, farz ise. “Şu vaktin sünnetine” diye sünnet ise. Nâfile de “niyyet itdüm namaza”dîmek yiter. İmama uyarsa “bundan gayrî uydum şu imama”dîmekde lâzımdır. Niyyet kalb ile kâsd îtmekdir. Dilile dîmeklâzım değildir. Dîrlerse dahî zararı yokdur. Niyetle iftitah tekbirin arasın kesmeye.

Kibleye yönelmek.

Vaktinde kılmak.

Gövdesin ve kaftanın ve ayakları ve durduğu yeri ve elini değıdiği yeri necâsetten pâk îtmek, abdest almak. Eğer su bulmasa veya hasuta olsa abdeste kâdir olmasa veya su değıirmeden²⁸¹ marazım²⁸² arta diyu korksa teyemmüm eyleye.

²⁷⁷ Artıklığı: Fazladan.

²⁷⁸ Karıcık: İhtiyar yaşlı kadın, Dilçin, s. 139.

²⁷⁹ Karagü: karanlık, Dilçin, s. 139.

²⁸⁰ şurû’: başlamak (Arapça isim), Devellioğlu, s. 1005.

²⁸¹ Değıirmeden: Değıdirmek.

²⁸² Maraz: Hastalık

Evvelinde “الله أكبر”²⁸³ dîmek.

7.4.2. Namazın Rükunları

Namazın içinde olan farzlar ki; ânâ “Rükun”dırler: Ayak üzre durmak, kâdir ise. Bir âyet Kur’ân okumak. İki rekâtta; her rekâtta birer rükû’. Her rek’atda ikişer sücûd. Namazın âhîrinde tahîyyât okuyacak kadar oturmak.

7.4.3. Namazın Vacipleri

Namazın vâcibleri: İki rekâtta fâtiha okumak. Bir sûre veya üç âyet veya bir uzun âyet üç âyet mikdarı Fatiha’ya koşmak. İki evvelki rekâtları kıraat için ta’yîn îtmek. İki secdeyi birbirinin ardınca îtmek. Rükûda ve sücûdda ve rükû’dan kalkub doğrudukda ve evvelki secdeden kalkub doğrudukda “سبحان الله”²⁸⁴ diyecek kadar eğlenmek.

Dört veya üç rek’at olan namazlardan iki rekâtın kıldıktan sonra tahîyyât okuyacak kadar oturmak. Namaz içinde ve âhîrinde oturdukda tahîyyât okumak, bir kerre selâm virmek namazın âhîrinde. Bayram tekbîrleri.

Öğle namazının ve ikindi namazının farzlarında Kur’ân’ı gizlû okumak. Akşam ve yatsı ve sabah ve cum’a farzlarında imam olursa Kur’ân’ı kâtî²⁸⁵ okumak. Yalnız kılarsa muhayyerdîr. Gice kılınan nafilelerde de muhayyerdîr.

Namazın sünnetleri: İftitah tekbirinde ellerin kaldırmak; er kulağı yumuşağına dek, avrat çiğune²⁸⁶ dek. Sübhâneke okumak, eûzü okumak, besmele okumak. Bu üçünü gizlû okuya. Her namazda besmeleyi her Fâtiha evvelinde okuya, sûre evvelinde okumaya. Sübhâneke ile eûzüyü ancak evvelki rekâtta iftitâh tekbirinin ardınca okuya. Kıyamda sağ eli sol eli üzre koyub göbeği altına komak er ise. Göğsüne komak avrat ise.

Yancacık²⁸⁷, آمين²⁸⁸ dîmek; Fâtiha’yı okuduktan sonra ya imamın dinledikten sonra rükû’a indikde ve secdeye indikde ve secdeden kalkdıkdâ “الله أكبر” dî-

²⁸³ Anlamı: “Allah en büyüktür.”

²⁸⁴ Anlamı: “Allah her şeyden yücedir.”

²⁸⁵ Kâtî sesli. Kesin (Arapça isim), Devellioğlu, s. 495.

²⁸⁶ Çiğune: Nasıl (Farsça edat), Devellioğlu, s. 158.

²⁸⁷ Yancacık: yavaşça

²⁸⁸ “âmin”

mek. Rükû'da üç kerre سبحان ربي العظيم²⁸⁹ dîmek. Rükû'da ellerin dizleri üstüne koyub parmakların açub başın ve arkasın düz eylemek. Rükû'da başın kaldırdıkda “سمع الله لمن حمده”²⁹⁰ dîmek imam ise. “ربنا لك الحمد”²⁹¹ dîmek imama uydûsa. İkisin cem' îtmek yalnız kılsa. Secdede üç kerre “سبحان ربي العالی”²⁹² dîmek”.

Secdede alnın ve burnun ikisin bile yere değirmek. Secdede eli parmakların birbirine değirmek. Ve karnın uyluğundan çeküb kolların yerden kaldırmak eğer er ise. Avrat ise karnı uyluklarına yapışdırub kollarını yere değirmek. Tahiyât okurken ellerin uylukları üzerine komak. Parmakları kendü halinde ola.

Tahiyât okumağa oturdukda sol ayağı üzre oturub sağ ayağını dikmek er ise. Avrat iki ayakların sağ cânibinden çıkarub sol dizi üzerine oturmak. Namazın âhirinde Tahiyâtтан sonra salavât duasın okumak. Evvel sağına selâm virüb sonra soluna selâm virmek.

7.4.4. Namazın Mekruhları

Namazın içinde boynun eğübbakmak. Kaftanından ya gövdesinden bir nesneyi oynamak. Secde yerinden taş gidermek.²⁹³ Zarûretsiz parmağın çatlatmak. Elin böğrüne komak. Bağdaş kurmak. Özürsüz bir kerre ya iki kerre bir yerin kaşımak. Ev kolluğunda geyip²⁹⁴ ânınla ekâbire²⁹⁵ varmadığı kaftan ile kılmak. Âdem yüzüne karşı kılmak. Oda karşı kılmak. Amma muma ve kandile karşı kılmak mekruh değildir.

Önünde ya üstünde ya kaftanında hayvan sûreti olmak. Gîrunmek, esnemek. Kaftanın eđnine²⁹⁶ alub kolların koltuğundan çıkarmak. İki ökçesi üzre oturmak. İnciklerin diküb kelb gibi oturmak. Gözün yummak. Başıkabak kılmak.

²⁸⁹ Anlamı: “Yüce olan rabbim yücedir.”

²⁹⁰ Anlamı: “Allah ham edeni duyar.”

²⁹¹ Anlamı: “Ey Rabbim hamd sanadır.”

²⁹² Anlamı: “Yüce olan Rabbim kusurlardan uzaktır.”

²⁹³ Gidermek ayıklamak

²⁹⁴ Ev kolluğunda giyip

²⁹⁵ Ekâbir: Devlet ricali, görgülü (Arapça sıfat), Devellioğlu, s. 211.

²⁹⁶ Eđni: Omuz.

Tezellül²⁹⁷ için değilse secdede ve tahiyyatta eli ve ayağı parmakların kıbleden eğmek. Saf ardında yalnız durup imama uymak.

Önünde açık yer varken kabre karşı namaz kılmak. Perdesiz necâsete karşı kılmak. Bir avratla beraber durup başka başka namaz kılmak. Ayakyolu tekâzâ-sı²⁹⁸ varken kılmak. Secdeden kaltıkda²⁹⁹ dizin ellerinden öğden kaldırmak. Secdeden bir ayağın kaldırmak, üfürmek.

İmamdan önürdi³⁰⁰ rükû'a gitmek. Ve rükû'dan başın önürdi kaldırmak ve önürdi secde îtmek. Ve secdeden önürdü başın kaldırmak. Secdeye inerken ellerin yere dizinden evvel komak. Özürsüz yere ve divara dayanub kalkmak. Özürsüz namaz içinde alnından toprak silmek.

Bir sûre adlamak. İkinci rekâtda evvelki rekâtda okuduğının üstünden okumak. Bir rekâtda bir sûreyi tekrar okumak. Farzda ikinci rekâtda okuduğu, evvelde okuduğundan üç âyet artık olmak. İmam ardında Kur'ân okumak.

Tülbendü döğüşüne³⁰¹ secde îtmek. Özürsüz ayaküstü dururken asâya ya divara dayanmak. Özürsüz rükû'a indikde veya kalkıkda ellerin yukarı kaldırmak. Çiğni³⁰² ve kolları açıkla kılmak. Özürsüz önünden âdem geçmek ihtimâli olan yerde sûtreyi terk îtmek. Âyetleri ve tesbîhleri parmağıla saymak.

İmam mihrabda yalnız durmak. Amma ayakları mescidde ve secdesi mihrabda olsa mekruh değildir. İmam mihrabın gayrîde kılmak. Özürsüz, imam yalnız alçakta durup cümle cemâat yüksekte olmak veya cümle cemâat alçakta olub imam yüksekte olmak. Amma bazı imam ile olsa mekruh olmaz.

Besmeleyi ve âmîni cehrîledîmek. Rükû'a inerken Kur'ân'ı tamam îtmek. İntikâlâtta meşrûa olan ezkârı intikâl tamam olduktan sonra dîmek. Rukuun ve sücudun teşbihlerin başın kaldırıdıktan sonra dimek. Gâh sağına ve gâh soluna eğilmek. Bir ayak üzre durmak. Özürsüz bir nesne kokmak.

²⁹⁷ Tezellül. Allah korkusu.

²⁹⁸ Tekâzâ: Sıkışıklık.

²⁹⁹ Kaltıkda: Kalkınca.

³⁰⁰ Önürdü: önce

³⁰¹ Döğüşüne: Üstüne.

³⁰² Çiğine: Omuz, omuz başı Dilçin, s. 68.

7.4.5. Namazın Müfsidleri³⁰³

Kılarken söz söylemek. Gülmek, kendünün işitecek kadar. Amma abdesti sınımaz.³⁰⁴ Ve eğer gayrî işitecekleyin olsa abdest bile sınır.³⁰⁵ Âh îtmek. Savtîle ağlamak, eğer musibetden veya ağrıdan ise. Amma Cennet veya Cehennem anmadan ise zarar îtmez. Boğazın ayıtlamak. Zarûretsiz sakız çegnemek. Ve başın veya sakalın taramak. Üçkerre kılın koparmak. Kehle³⁰⁶ öldürmek.

Üç kerre bir yerin kaşımak, her birinde elin kaldırmakla. Bir rükünde iki ayağı île davar tepmek. Bir ayağıla üç kerre tepmek. Bir rekâtta imam önüne geçmek. Zarûretsiz iki saf kadar yürümek. Bir yerden secdede iki ayağın kaldırmak.

Bir avratla beraber durmak. İmama uydukda ya ardında durmak, eğer imam avrata imâmeti niyyet ittise ve illâ avratın namazı câiz olmaz. Yüzün ve göğsün kiblede ırmak.³⁰⁷ Özürsüz imamının gayrîye feth îtmek, mushaftan okumak.

Yemek yirmek, su içmek. Manâ bozulacaklayın Kur'ân'ı yanlış okumak. Selâm almak kasdîla selâm virmek. Amma âhir tahiyât sanub sehvîle selâm virse fâsîd olmaz. Secde-i sehvi lâzım olur.

7.4.6. Namazda Okunacak Sure ve Dualar

Tahiyât ve teşehhüd:

التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ وَالطَّيِّبَاتُ. السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.³⁰⁸

³⁰³ Namazı Bozan Durumlar

³⁰⁴ Sınımaz: bozmaz, Dilçin, s. 198.

³⁰⁵ Sınır, bozulmak, Dilçin, s. 198.

³⁰⁶ Kehle: Bit.

³⁰⁷ Irmak: ayırmak, Dilçin, s. 122.

³⁰⁸ Anlamı: "Dil ile, beden ve mal ile yapılan bütün ibadetler Allah'a dir. Ey Peygamber! Allah'ın selami, rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah'ın bütün iyi kulları üzerine olsun. Şabitlik îderim ki, Allah'tan başka ilah yoktur. Yine şabitlik îderim ki, Muhammed, O'nun kulu ve elçisidir."

Salevât:

³⁰⁹ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ. كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ. إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

³¹⁰ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ. كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ. إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

Senâ ve istiftâh:

³¹¹ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ. وَتَبَارَكَ اسْمُكَ. وَتَعَالَى جَدُّكَ. وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ.

Kunût:

اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ. وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنُتَوِّبُ إِلَيْكَ. وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُتِنِّي عَلَيْكَ
الْحَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَ لَا نُكْفِرُكَ. وَ نَحْلَعُ وَ نَتْرُكُ مَنْ يُفْجِرُكَ.³¹²

اللَّهُمَّ إِنَّاكَ نَعْبُدُ وَ لَكَ نُصَلِّي وَ نَسْجُدُ. وَ إِلَيْكَ نَسْعَى وَ نَخْفِدُ. نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَ نَخْشَى عَذَابَكَ. إِنَّ
عَذَابَكَ بِالْكَفَّارِ مُلْحِقٌ.³¹³

اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ. وَ عَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ. وَ تَوَلَّيْنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ. وَ بَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ. وَ قِنِي
شَرًّا مَا قَضَيْتَ. فَإِنَّكَ تَقْضِي وَ لَا يُفْضَى عَلَيْكَ. وَ إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ. وَ لَا يَعْزُ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا
وَ تَعَالَيْتَ. فَلَاكَ الْحَمْدُ عَلَيَّ مَا قَضَيْتَ. أَسْتَغْفِرُكَ اللَّهُمَّ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ. وَ صَلِّ اللَّهُ عَلَيَّ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ عَلَيَّ آلِهِ وَ
صَحْبِهِ وَ سَلِّمْ.³¹⁴

³⁰⁹ Anlamı: "Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ümmetine rahmet eyle; şerefini yücelt. İbrahim'e ve İbrahim'in ümmetine rahmet ettiğin gibi. Şüphesiz övülmeye layık yalnız sensin, şan ve şeref sahibi de sensin."

³¹⁰ Anlamı: "Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in ümmetini bereketli kıl; şerefini yücelt. İbrahim'e ve İbrahim'in ümmetini bereketli kaldığın gibi. Şüphesiz övülmeye layık yalnız sensin, şan ve şeref sahibi de sensin."

³¹¹ Anlamı: "Allah'ım! Sen eksiksiz sıfatlardan pak ve uzaksın. Seni daima böyle tenzih eder ve överim. Senin adın mübarekdir. Varlığın her şeyden üstündür. Senden başka ilah yoktur."

³¹² Anlamı: "Allahım! Senden yardım isteriz, günahlarımızı bağışlamamı isteriz, razı olduğun şeylere hidayet itmeni isteriz. Sana inanırız, sana tevbe ederiz, Sana güveniriz. Bizce verdiğin bütün nimetleri bilerek seni hayır ile överiz; Sana şükrederiz. Hiçbir nimetini inkâr itmez ve onları başkasından bilmeyiz. Nimetlerini inkâr eden ve sana karşı geleni bırakırız."

³¹³ Anlamı: "Allahım! Biz yalnız sana kulluk ederiz. Namazı yalnız senin için kalarız, ancak sana secde ederiz. Yalnız sana koşar ve sana yaklaşılacak şeyleri kazanmaya çalışırız. İbadetlerini sevinçle yaparız. Rahmetinin devamını ve çoğalmasını dileriz. Azabından korkarız, şüphesiz senin azabın kâfirlere ve inançsızlara ulaşır."

³¹⁴ Anlamı: "Allah'ım! Hidayete erdirdiklerinle beraber beni de hidayete erdir, afiyet verdiklerinle beraber bana da afiyet ver, himaye ettiklerinle beraber beni de himaye et, verdiklerini benim için bereketlikül, hükmettiğin şeylerin şerrinden beni koru. Çünkü sen hükmedersin, sana hükmedilmez, himayeettiğin kimse zelil olmaz, zelil ettiğin kimse de aziz olmaz, hayır ve bereketin çoktur, sen çok yücesin. Hükmettiğin şeyler üzerine hamd sana mahsustur. Allah'ım, senden mağfiret dülüyor ve sana tövbeediyorum. Allah'ın salât ve selam, Efendimiz Muhammed'in, salat ve selam onun üzerine olsun, âlinin ve ashabının üzerine olsun."

Müsebbe'âti 'Aşer:

Fâtiha:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ يَا كُنُوزِ الْعَالَمِينَ نَسْتَعِينُ يَا هَادِي الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ صِرَاطِ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ.³¹⁵

Ayetü'l-kürsî:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ.³¹⁶
قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا آتَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ³¹⁷

İhlâs:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ³¹⁸

³¹⁵ Anlamı: "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Hamd; Âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. (O Allah) Rahmân ve Rahîm'dir. Din (besaþ) gününün sahibidir. (Ey Allah'ım) Biz yalnızca Sana ibadet eder ve yalnızca Sen'den yardım dileriz. Bizî dosdoğru yola ilet. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve saptanların yoluna değil." 1/Fatiha.

³¹⁶ Anlamı: "Allah odur ki ondan başka ilah yoktur. O hay ve kayyumdur (yani o diridir ve yarattıklarını koruyup gözetendir). Kendisini ne uyku yakalar nede uyuklama. Semavat ve arzda bulunanların hepsi onundur. Onun izni olmadan katında hiçi bir kimse şefaât edemez. O kullarının yapmakta olduklarını ve önceden yaptıklarını bilir. Onun ilminden ancak dilediklerini kavrayabilirler. Onun kürsisi, gökleri ve yeri kavrayacak kadar vâsi'dir. Bunları muhafaza ona ağır da gelmez. O çok yüce ve çok büyüktür." 2/ Bakara, 255.

³¹⁷ Anlamı: "De ki: Ey kâfirler! Ben sizin tapıklarınıza ibadet etmem. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet itmezsiniz. Ben sizin tapıklarınıza asla ibadet edecek değilim. Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. O hâlde sizin dininiz sizge, benim dinim bana!" 108/Kafirun.

³¹⁸ Anlamı: "De ki: O Allah, tekdîr. Allah, Samed'dir (Her şey ânâ muhtaçtır. O hiçbir şeye muhtaç değildir.). O doğurmamış ve doğmamışdır. Hiçbir şey ânâ denk değildir (Ânnin eşi ve benzeri yoktur.)." 111/İhlâs.

Mu'avvizeteyn:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ.³¹⁹

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ.³²⁰

سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ³²¹

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيْ وَلِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ. اللَّهُمَّ افْعَلْ بِنَا وَبِهِمْ عَاجِلًا وَآجِلًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. مَا أَنْتَ لَهُ أَهْلٌ. وَلَا تَفْعَلْ بِنَا وَبِهِمْ يَا مَوْلَانَا مَا نَحْنُ لَهُ أَهْلٌ. إِنَّكَ غَفُورٌ حَلِيمٌ جَوَادٌ كَرِيمٌ رَجِيمٌ.³²²

7. 5. Hanımların Özel Halleri

Ahvâl-i hayz ve nifâs: Hayzın ekalli üç gündür, ekseri ondur. Nifâsın ekalline had yokdur. Ne vaktin kesilirse guslîdüb namaz kılmak gerek ve oruç tutmak gerek. Ekseri kırkıdır. Eğer kan üç günden eksikte kesilse, hayz sanıp namazın kılmadıysa kazâ ede, gusül lâzım değildir. Ve eğer üç kerre günde ve artıkda kesilse gusül lâzımdır. On gün tamam oldukda kesilse ve kesilmese gusül ede, namazın kıla. Nifâsda kırk olacak guslede, namazın kıla, kesilmezse de.

Hayz ve nifâs günlerinde her ne türlü kan gelürse sâfi kan hükmündedir; sarı olsun, bulanık olsun. Hayzın on gün içinde veya nifâsın kırkı içinde bir iki gün kan kesilse kesildim sanub guslîdüb oruç tutsa, sonra gîru müddet içinde kan gelse, ol orucu kazâ îtmek gerek. Kesildikte gîru guslîtmek gerek. Âdetinden evvel kesilse lâkin üç günden sonra olsa, guslîdüb namazın kıla. Lâkin er ile yatmaya âdeti geçmeyince. Nifâs dahî böyledir. Eğer âdetinde kesilmese lâkin on günde ya dahî eksikte kesilse, hep hayızdır. Eğer on gün tamam oldukda kesilmeyüb aksa âdetinden ilerisün hayız olmaz. Ol günlerin namazın kazâ ede.

³¹⁹ Anlamı: "De ki: Sığınırım, karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkartan Rabb'e! Yarattığı şeylerin kötülüğünden. Karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden. Dügümlere üfleyen biyüücülerin kötülüğünden. Kıskaçtığı zaman kıskaç kişinin kötülüğünden."

³²⁰ Anlamı: "De ki: Sığınırım insanların Rabb'ine. İnsanların hükümdarına. İnsanların ilâhına! Pusu kurup gönüllere sinsice kötü düşünceler veren cin ve insan şeytanlarının kötülüğünden."

³²¹ Anlamı: "Allah her türlü eksiklikten uzaktır. Hamd ânâdır. Allah'tan başka ilahyokdur. Allah en biyüktür. Güç ve kuvvet ancak yüce ve ulu olan Allah'melindedir."

³²² Anlamı: "Allahım! Muhammed ve aline selat ve selam olsun! Allahım beni, ebeveynimi ve bütün mü'minleri bağışla. Allahım bize dünyada ve ahirette ihsanlarda bulun. Sen tek hâkimsin. Sen gafursun, cömertsin, kerimsin, rahimsin!"

Nifâsın kırkı dahî hayızın onu gibidir. Ramazan'da irt³²³ yeri ağardığından sonra hayız ya nifâs kesilse, ol gün yimeye ve içmeye. Lâkin oruç olmaz, kazâsı lâzımdır. Ve eğer irt³²³ yeri ağardıktan sonra kan gelse, ol gün yiye ve iç. Eğer ikindiden sonra da görürse ve bi'l-cümle bir avrat kan görse, namazdan ve oruçtan vazgele. Ve eğer üç gün olmadan kesilse namazın âhir vaktine dek güye. Âhir vaktinde gîru kan gelirse, namaz kılmaya. Ve eğer gelmezse abdest ala, namazın kıla. Eğer girü sonra gelse gerü namazdan vaz geçe. Gerü gelse gerü namazın ahir vaktine dek güya gelmezse abdest ala ve namazın kıla. Üç güne dek böyle eyleye. Gusül lâzım değil yalnız abdest yeter. Üç günden sonra kesilse gîru her namazın âhir vaktine dek güye, gelmezse guslede, namazın kıla. Gelirse namazdan vazgeçe. Bu kıyâs üzre on güne varınca Ândân sonra guslide, namazın kıla, kan akarsa da. Nifâsda böyledir. Lâkin ândâ her kesildikçe gusül lâzımdır, bir günde de kesilirse. Amma oruç; eğer irt³²³ yeri ağarmadan kesilse, niyet ede, tuta. Eğer kuşluğun ya kindüden sonra gîru kan kesilse, ol oruç olmaz. Ol gün yiye, sonra kazâ ide. Eğer düşük düşürse, ya parmağı ya saçı veya ağzı veya buruni bellü ise, bütün oğlan doğurmuş gibi nifâs olur. Eğer hiçbir yeri bellü değilse, nifâs olmaz. Lâkin üç gün ya dahî artık akarsa hayız olur. Eğer hayızdan kesileli on beş veya dahî artık olubda düşürdüse ve eğer üç günden eksikde kesilse veya dahî hayız kesileliden on beş gün olmamış olsa hayız değildir, burun kanı gibidir. Namazın kıla orucun tuta, er ile yata. Gusül lâzım değildir.

تم تصنیفه بعون الله تعالى و لطفه تقرباً ۹۷³²⁴

³²³ İrt³²³. Tan.

³²⁴ Anlamı: "Eserin tasnifi Allah Teâlâ'nın yardımı ile yaklaşık 970 yılında tamamlandı." Tarih hicridir.

Matbu nüshanın sonunda, baskısında hangi risalenin esas alındığı şu şekilde ifade edilmiştir:

“İşbu risâle-i merğûbe Enderûn-i Hümâyûn'da mevcûde Mushaf hattıyla olan nüshadan tahrîr olunub ba'dehû mukâbele ve tashih olunmuş nüshadan tab' ve temsîl olunmuşdur.

على يد أضعف العباد عبد الرحمن المدرس المأمور بعمل الطبع بدار الطباعة الجديدة المأمورة في
مدينة أسكدار في شهر جمادى الآخرة لسنة ثمانية عشر بعد المائتين وألف من هجرة من له العز والشرف وقفها
صاحب الخيرات³²⁵

³²⁵ Anlamı: “Bu değerli risale Enderun-ı Hümayun'da Mushaf hattıyla yazılmış olan nüshadan yazılmış olup sonra karşılaştırılarak tashih edilmiş, basılmıştır. Üsküdar şehri İdare-i matbaati'l- Cedide'de baskı işiyle görevli müderris, Kulların en zayıfı Abdurrahman tarafından yazılmıştır. Cemadiye'l-Ahire 1218 hicri. Sahibu'l-hayrat vakfetmiştir.”

KAYNAKÇA

- ALGÜL Hüseyin, “Osman Gazi’nin Oğlu Orhan Gazi’ye Vasiyet ve Nasihatlarına Kuruluş Devri Osmanlı Devlet Felsefesi Açısından Bir Bakış”, *İslâmî Araştırmalar*, Ankara 1999, cilt: XII, sayı: 3-4, ss. 263-268.
- ARPAGUŞ Hatice Kelpetin, “Bir Telif Türü Olarak İlmihal Tarihî Geçmişi ve Fonksiyonu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2002/1, sayı: 22, ss. 25-56.
- ARPAGUŞ Kelpetin Hatice, “İlmihal”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2000; XXII, ss.139-141.
- ARSLAN Ahmet Turan, “İmam Birgivi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri, (16-23) *İmam Birgivi Sempozyumu* (22-23 Kasım 1991) (haz. Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- ARSLAN Ahmet Turan, *İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, Seha Yay., İstanbul 1992.
- ATEŞ Nilüfer-Asım Yediyıldız, “Erzurumlu Kadızâde Efendi’nin Vasiyetnamesine Tahlili Bir Bakış”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2007, cilt: XVI, sayı: 2, s. 309-326.
- ATSIZ Nihal, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, Süleymaniye Kütüphanesi Yayınları, M.E. Basımevi, İstanbul 1966.
- AYDIN Ahmet, “Manzum Fıkıh Metinleri II”, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, 2017, sayı: 27, ss. 73-100.
- AYNACI Mediha, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Türkçe İlmihal Kitapları Çerçevesinde İlmihallerin Fıkıhî Yönden Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul 2009.
- AYVALI Ramazan, “İmam Birgivi’nin İlmî”, (25-31), *İmam Birgivi Sempozyumu 22-23 Kasım 1991*, (haz. Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- BAHÇIVAN Seyit, “Şeyhülislam İbn Kemalpaşa’nın Vasiyetnâmesi”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, Konya 2001, cilt: I, sayı: 2, s. 209-214.
- BAKTİR Mustafa, *Anadolu’da Yazılan İlk Türkçe İlmihal Kitaplarından İzniki’nin Mukaddimesi*, Uluslararası İznik Sempozyumu-2005, ss. 431-442.

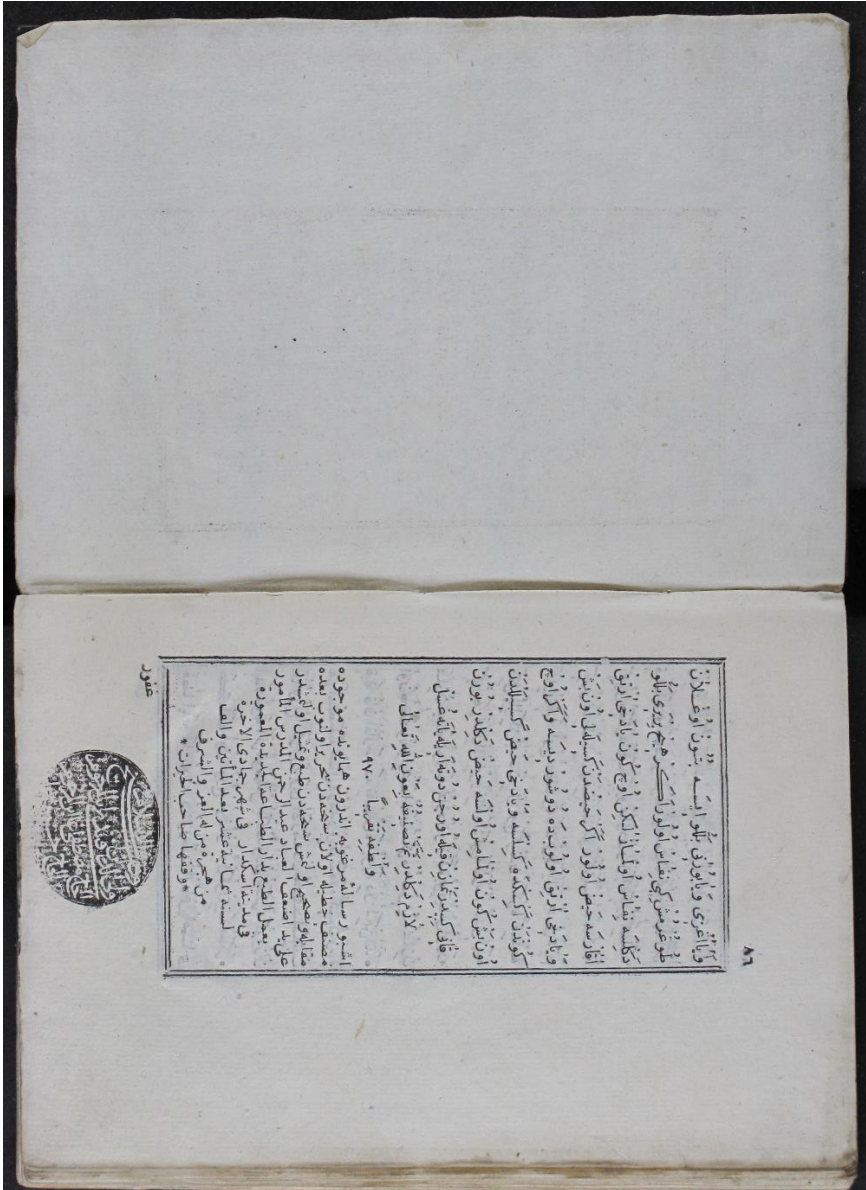
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul ts.
- BİRGİVÎ, *Tekmile-i Tercüme-i Tarikat-ı Muhammediyye*, Ali Rıza Efendi Matbaası, 1287.
- CİCİ Recep, “Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, cilt: 3, sayı: 5, ss. 215-248.
- ÇALIK Bünyamin, *Kadıẓâde Muhammed Arif Efendi'nin “Burbânu'l-Fetâvâ” Adlı Eserinin Fetvâ açısından Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış doktora tezi) Erzurum 2012.
- DEMİRCİ Mehmet, “Birgivi ve Tasavvuf”, (59- 66), *İmam Birgivi Sempozyumu* (22-23 Kasım 1991) (haz. Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lüğat*, 14. baskı, (haz., Aydın Sami Güneyçal), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.
- DİLÇİN Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- DURMUŞ Üzeyir, “Hanefî Fıkıhında Maklûb Hadis Kullanımına Dair Bir Örnek: Iskât Hadisi”, *KTÜİFD*, Güz 2016, cilt: 3, sayı: 2, , ss. 75-88.
- GÜMÜŞ Nevin, “İsmail Hakkı Bursevî'nin Vasiyet-nâme'si”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009, cilt: IX, sayı: 1, ss. 23-76.
- İLHAN Avni, “İmam Birgivi ve Tuhfetü'l-Müştersidin”(55-58), *İmam Birgivi Sempozyumu 22-23 Kasım 1991*, (haz. Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- KARADENİZ Osman, “Tarikat-ı Muhammediyye”, (115-123), *İmam Birgivi Sempozyumu* (22-23 Kasım 1991), (haz. Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- KARAMAN Hayreddin ve ark., *İlmihal*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1999.
- KAYAPINAR Hüseyin, “Vasiyet”, <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/vasiyet>, erişim 18.12.2017.
- KIRKIL Harun, “Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları İle Son Döneme Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmet Rifat Bey Ve Manzum İlmihali”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Nisan 2006, sayı: 7, s. 436-439.

- MARTI Huriye, *Birgivi Mehmed Efendi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2011.
- MEMDUHOĞLU Adnan, “İlmihal Edebiyatının Tarihi Serencamı”, *EKEV Akademi Dergisi*, Bahar 2016, yıl: 20, sayı: 66 ss.21-49.
- MERDİN Sadettin, *Mısraklı İlmihal’in İtikadî Açından Tablîli*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,) Bursa 1999.
- NAZİMÂ Ali Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lüğatı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖZEL Ahmet, *Hanefî Fıkah Âlimleri*, Ankara 2014.
- ÖZEN Şükrü, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3, sayı: 5, İstanbul 2005, ss. 305-306.
- ÖZKAN Mehmet, “Osmanlıca Metinlerde İslâm Hukuku Motifleri: “Fetâvâ-yı Birgivi” Örneği”, *BUIFD*, Balıkesir 2015, cilt:1, sayı:1, ss. 79-107.
- ÖZKAN Mehmet, “Osmanlı’da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve “Risâle-i Kadızâde” Adlı Çalışması”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2016 Konya, sayı: 27, ss. 553-574.
- POWER David S., “İslâm’ın İlk Döneminde Vasiyetler”, (terc. Halit Özkan), *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2004, cilt: II, sayı: 1, ss. 105-125.
- SOFUOĞLU M. Cemal, “Birgivi’nin Vasiyetnamesi Üzerine Bazı düşünceler” (73-77), *İmam Birgivi Sempozyumu* (22-23 Kasım 1991) (haz. Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- ŞEYH Şeref Hâce, *Muinü’l-mürid* (Transkripsiyonlu metin-dizin-tıpkıbasım), (nşr., Ali Fehmi Karamanlıoğlu), İstanbul 2006; ss. 11-40.
- TOPRAK Süleyman, “İmam Birgivi ve Bid’atlere Karşı Tutumu”, (67-72), *İmam Birgivi Sempozyumu* (22-23 Kasım 1991) (haz. Mehmet Şeker), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- UZUNÇARŞILI İsmayıl Hakkı, *Karesi Meşahiri*, (haz. Mehmet Sarı- Ahmet Kahraman), Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir 1999.
- UZUNPOSTALCI Mustafa, “Şeyh Sadreddin Konevî’nin Vasiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Selçuk Dergisi*, Konya1989, sayı: 4, ss. 37-44.
- YÜKSEL Emrullah, “Birgivi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1992, VI, ss. 191-192.

YÜKSEL Emrullah, "Müslüman Türk Âlimi Olarak İmam Birgivi'nin Osmanlı Döneminde ve Günümüz Türkiye'sinde Yeri" (32-37) (haz. Mehmet Şeker), İmam Birgivi Sempozyumu, TDV Yay., Ankara ss. 32-37.

YÜKSEL Emrullah, *Mehmet Birgivi'nin Dinî ve Siyasi Görüşleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

۶۹
 واما القوي واما يوقى فهو ايسه "جون اوف ابلان
 طومر من كى بنشان اولون كسره هين بيرى يوقى
 ككشه بنشان اولون لىكن اوج كون يا كى ازين
 افازسه حىض اولوز اكي حىضدن كى ايل اون بن
 ويا كى ازين اولوب ده دو شور ديسه واكر اوج
 كونون اكر ككشه ويا كى حىض كى ايلدن
 اون بن كون اولان من اولكه حىض وككدر بورون
 قان كى يوقى اوزون اولون ده ويا كى ايل ايل ايل
 لازم وككدر حىض بنده اوزون ايل ايل
 واما قويه شيرى
 ۷۰
 ايشو رسا ادمه قويه اذرون هالي اولده موجوده
 همتف خطيله اولان سخندن حىض اوزون ايل
 مقابله وصى او ايس سخندن طبع و كى اولان
 حولى ايل ايل ايل ايل ايل ايل ايل ايل ايل ايل
 يعقل الطبع يارا ايل ايل ايل ايل ايل ايل ايل
 قى قى قى قى قى قى قى قى قى قى قى قى قى
 لسه قى قى قى قى قى قى قى قى قى قى قى
 من حىض من ايل ايل ايل ايل ايل ايل ايل
 هوقيه حاسا حاسا حاسا حاسا حاسا حاسا

عقور